

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

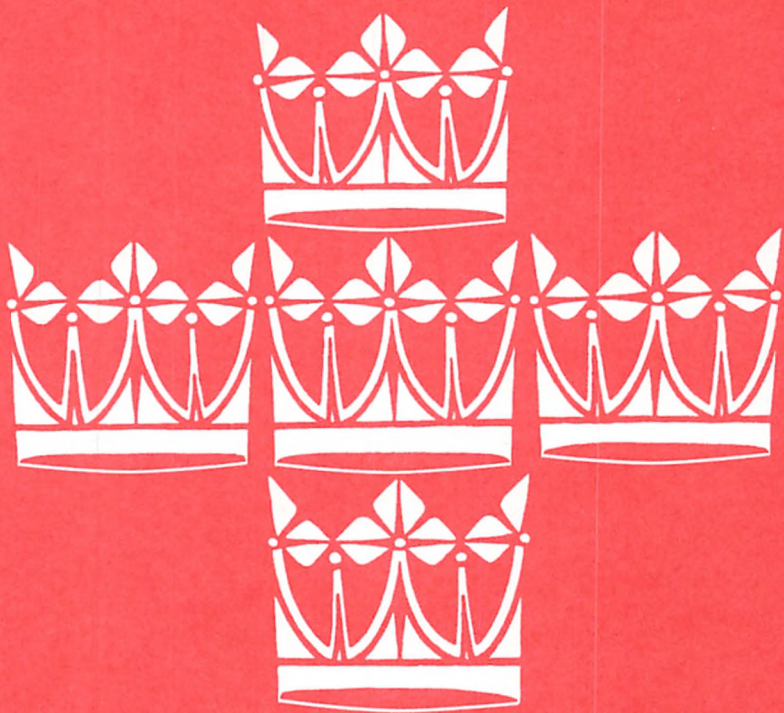
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Harald Nissen

Den eldste kvinneheraldikk i Norge..... 105

Nils G. Bartholdy

Nordiske våbener i to tyske krøniker 130

Aage Andersen

Slægten Rosenkrantz' firedelte våben 137

Heraldisk litteratur siden sidst 143

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond og Metro-Schröder-Fonden.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder: Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvungende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skrifttrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Erbjudande till Heraldisk Tidsskrifts läsare

BENGT OLOF KÄLDE – KYRKO KONSTNÄR OCH HERALDIKER

Oloph Bexell, Tord Harlin, Tom C. Bergroth m.fl.

Bengt Olof Kälde är en av 1900-talets mest produktiva svenska heraldiker. Bland uppdragen märks särskilt det som Kungl. Maj:ts vapenmålare. Sedan 1985 har Kälde målat mer än ett hundra vapensköldar för Serafimerorden. Ett tjugotal av Serafimersköldarna visas i boken.

Den av hans heraldiska kompositioner som fått störst genomslag är den samlande symbolen för Svenska kyrkan – den röd-gula korssskölden med en krona. Därtill har Kälde skapat ett stort antal vapen för kommunal och statlig heraldik, biskopsvapen, kyrkliga medaljer, fanor och standar.

I detta bildverk presenteras Bengt Olof Käldes livsväg och konstnärliga utveckling. Boken innehåller också hans många monumentala konstverk som pryder kyrkorum och andra offentliga miljöer i Sverige och utomlands.

Bengt Olof Kälde – sacred and heraldic artist

This book presents, with English summaries, Bengt Olof Kälde – a leading exponent of sacred and heraldic art of our time.

144 sidor, 226 bilder, 24 x 34 cm
ISBN 13: 978-91-7382-791-1
ISBN 10: 91-7382-791-6

Hallgren & Fallgren

Hallgren & Fallgren Studieförlag AB • Skolgatan 3 • 753 12 Uppsala • Tel: 018-50 71 00 • Fax: 018-12 72 70
e-post: info@hallgren-fallgren.se • www.hallgren-fallgren.se

Skicka mig ____ ex av *Bengt Olof Kälde*, ISBN 10: 91-7382-791-6. Pris SEK 340,-/st. inkl. moms. Frakt tillkommer.

Sekretariatet:
Bybælpark 36
DK-3520 Farum
Danmark

Poststemplets dato

Kære medlem

**Hermed indkaldes til HERALDISK SELSKABS årlige generalforsamling,
tirsdag den 30. maj 2006 kl. 19.30
i "Harsdorffsalen", Rigsarkivet, Tøjhusgade 1, København**

Med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning om selskabets virke i det forløbne år
3. Beretninger om lokalafdelingernes virke
4. Beretninger fra nedsatte udvalg
5. Kassererens forelæggelse af det reviderede regnskab til godkendelse
6. Fastsættelse af næste års kontingent
7. Behandling af forslag fra styrelse eller medlemmer
8. Valg af medlemmer og suppleanter til styrelsen
Efter tur afgår Nils G.Bartholdy, Poul Holstein, Bo Møller og Susanne Vogt (Danmark), Tom Bergroth (Finland) samt Stéfan Snæbjörnsson (Island), som alle er villige til genvalg.
Suppleanterne Niklas Procopé (Finland), Geir Helgen (Norge) og Arni Th. Arnason (Island) og Martin Asker (Sverige) er villige til genvalg.
9. Valg af to revisorer og to revisorsuppleanter
10. Eventuelt

Der gøres opmærksom på, at kun medlemmer, der har betalt kontingent for 2006, har stemmeret på generalforsamlingen.

Efter generalforsamlingen vil Rigsarkivets heraldiske sagsbehandler, arkivar Nils G.Bartholdy og kgl. våbenmaler Ronny Andersen med udgangspunkt i den aktuelle danske kommunalreform præsentere et power-point-show om "Kommunevåbener. Faldgruber og muligheder".

Endvidere vil der igen i år blive afholdt auktion over heraldica.

Med venlig hilsen
styrelsen

Den eldste kvinneheraldikk i Norge

Av Harald Nissen

Ved den 2. Nordiske heraldiske konferanse i Åbo i mai 2003 holdt jeg foredrag om den eldste personheraldikk i Norge. Der nevnte jeg så vidt et par kvinnesegl. Men i min artikkel om samme emne tok jeg ikke med de seglene. Jeg ville nemlig se nærmere på den eldste kvinneheraldikken i Norge. Denne artikkelen omfatter derfor segl brukt av kvinner. Videre ser vi på gravstener for kvinner, hvor stenene har heraldisk utsmykning.

Når det gjelder kvinnesegl, så skriver Sven Tito Achen: "Eksempler på at fyrstelige og adelige kvinder havde våben, for eksempel i deres segl, kendes allerede fra slutningen af 1160-tallet, og fra midten af 1200-tallet blev det almindeligt. Fra 1222 kendes et våbensegl for en tysk borgerlig kvinde, enke efter en byfoged i Frankfurt am Main".¹

Fra 1300-tallets Norge eksisterer det fem personsegl for kvinner. Fire av dem er våpensegl, mens ett er hva vi kaller monogramsegl.² I tillegg til det er det to hertuginnesegl og tre dronningsegl, hvor det ene er fra tidlig 1400-tall.³ I Danmark, hvis vi ser bort fra fyrstesegl, finner vi i det samme tidsrom 40 kvinnesegl,⁴ og for Sverige 70 kvinnesegl.⁵ Norge har for tidsrommet 1286-1400 registrert 1367 personsegl. For Danmark er det for tidsrommet 1224-1400, registrert 1160 personsegl. Det som er påfallende er at det er adskillig flere kvinnesegl i Danmark enn i Norge, 40 mot fem. Hvordan vi skal forklare det vet jeg ikke. Nu er det selvfølgelig forsvunnet

segl. Det ser vi av dokumenter hvor kvinner i følge teksten i dokumentet har forseglet brevet, men hvor seglet siden har forsvunnet.⁶ Det må ha vært der, siden det var nødvendig med segl for at dokumentet skulle være gyldig. Jeg antar at den rettslige stilling for kvinner var noenlunde lik i Danmark og Norge. Men vi får la problemet med den store forskjellen ligge. Isteden skal vi se på de seglene vi har.

Eric Kittel skriver: "Wenn auch nicht ausschliesslich, so gehörten die Damen, die im Mittelalter selbst siegelten, doch ganz überwiegend dem hohen Adel an, dem Fürstenstand, Kaiserinnen und Königinnen eingeschlossen, und dem Stand der Edeln oder freien Herren". Han skriver også: "Ohne rechtsverbindliche Zustimmung der Frau konnte der Ehemann insbesondere nicht über unbewegliches Vermögen verfügen". Det samme finner vi i Norden. Som eksempel kan jeg nevne et brev av 7. august 1303 [Bergen], hvor Jon Lodinsson kunngjør, at etter kong Håkons dom, skulle han tilbakebetale fru Gudrun det jordegods som hans frende og hennes mann herr Ivar Lodinsson, hadde solgt til abbed Eirik av Munkeliv uten hennes vitende, skjönt det tilhørte henne. Fra Enköping i Sverige er et brev av 13. februar 1397 som stadfester at en person skal representere Helga Anundsdotter i retten for å prøve å få tilbake sitt gods som hun med makt var blitt fratrukket av sin mann: "Joar Königsmark, my husband did this because he begrud-

ges me and my heirs to have it [Bro]. ... He took my seal and affixed beneath without my consent and without my intention". En enke kunne fritt disponere over sitt gods uten verge. Den kjente norske adelsdame Ingerd Ottesdatter (Rømer), "Fru Ingerd til Austrått" (ca. 1475-1555), var helt anonym så lenge hennes mann levde. Vi finner ikke hennes navn i noe brevmateriale. Men etter mannens død i 1523, markerer fru Ingerd seg både som godseier og på den politiske arena.⁷

Hertuginnesegl

Vi skal se på seglene til to norske prinsesser, som ble gift med svenske hertuger.⁸

Først har vi hertuginne Ingebjørg Eriksdatters segl. Seglet er 36 mm i diameter og viser i trekantskjold den norske løve med øks. Omskriften er: + S INGIBVRGHIS : DEI : GRACIA : DV-CISSE : ZWEORVM. Det finnes åtte eksemplarer av seglet, hvorav fem i Kungl. Biblioteket, Stockholm. Det finnes fem dokumenter med segl fra 1318. Videre finnes det dokumenter med segl fra 1335, 1336 og 1344.

Ingebjørg var datter av den norske konge Eirik Magnusson og hans andre dronning Isabella Bruce. I 1300, fire år gammel ble hun bortlovet til orknøyjarlen Jon, som var 36 år eldre enn henne. Men han døde før bryllupet kunne komme i stand. I 1310 ble hun bortlovet til den svenske hertug Valdemar Magnusson (f. i begynnelsen av 1280-tallet, d. 1318), sønn av den svenske konge Magnus Ladulås. Høsten 1312 ble det feiret bryllup i Oslo, samtidig som hennes kusine Ingebjørg Håkonsdatter feiret bryllup. Ingebjørg hadde med Valdemar en sønn. Men han døde ung,

Hertuginne Ingebjørg Eriksdatters segl. – Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra middelalderen. Kristiania 1924.
Le sceau de la duchesse Ingebjørg Eriksdatter.

mens Ingebjørg levde til omkring midten av 1350-årene. Hun var død før april 1357.

Det neste seglet er for hertuginne Ingebjørg Håkonsdatter (1301-61), som er nevnt ovenfor. Hun var datter av kong Håkon 5. Magnusson (yngre bror av ovenfor nevnte kong Eirik Magnusson) og dronning Eufemia. Ingebjørg var første gang gift med den svenske hertug Erik Magnusson (ca. 1282-1318), som var bror av hertug Valdemar Magnusson. Det første seglet viser Ingebjørg som gift med hertug Erik. Sammen hadde de sønnen Magnus (1316-74) som ble norsk konge (Magnus 7.) og svensk konge (Magnus 2.). Den blodige historien om de tre brødrene kong Birger og hertugene Erik og Valdemar fortelles det om i Erikskrönikan.⁹

Det finnes 15 eksemplarer av seglet hvorav ni i Kungl. Biblioteket, Stockholm. Det er fire dokumenter med seglet

fra 1318, mens det yngste seglet er fra 1322.

Seglet, som er 74 mm i diameter, viser seglinnehaversken holdende to bannere, dexter med den norske løve med øks, farens våpen og sinister Folkungeløven, altså hennes manns våpen. På hver side av Ingebjørg er en lukket hjelm med hjelmtegn, dexter en kam med oppvoksende norsk løve. Kammen har ni spisser med hver sin topp av en påfuglfjær (Norge). Bror Emil Hildebrand kaller påfuglfjærene for vippor (kvaster). Men ser vi i Gelre-våpenboken og i våpenboken for Toison d'or, forstår vi at det er ment å være toppene på påfuglfjær. Sinister hjelm er prydet med syv bannere (Folkungevåpenet). Omskriften er: + S' INGI-BURGIS : DEI : GRACIA : DUCISSE . SWEORVm.

Woodward og Burnett nevner at i den tidligste heraldikk antok man at ingen hadde rett til mer enn ett våpen. Men de skriver også: "But in the latter half of the thirteenth century, more shields than one began to be exhibited upon the same seal. This is particularly the case in the seals of Queens, and other highly dignified ladies, upon which the owner of the seal was delineated at full length having a shield on either side of her effigy, the one containing her husband's armorial insignia, the other her paternal coat." Eric Kittel skriver at denne typen segl hvor seglinnehaversken holder to skjold, nemlig sitt eget og ektemannens, var alminnelig utbredt i Tyskland på 1200- og 1300-tallet.¹⁰

Jeg kan nevne Margarete av Flandern, gemalinne til greve Reinald av Geldern (Gelre) 1290 og Beatrix av Bayern, gemalinne til greve Heinrich av Görz og

Tirol 1325. Det er vanskelig å se hva som er hva av de to løvene i Margaretes segl. Men jeg synes å ane at Beatrix holder Bayerns skjold med rutene i høyre hånd. Annerledes er det imidlertid med seglet til Anna av Sachsen, gemalinne til Heinrich 2. av Mecklenburg. Her er det ingen kvinne i seglet, men et tre, og med et skjold på hver side av trestammen. Dexter har vi Mecklenburg med oksehodet (altså ektemannens våpen) og sinister Sachsen med "Rautenkranz". Galbreath og Jéquier nevner seglet og kontraseglet til Béatrice av Burgund, gemalinne til Hugues XIII le Brun de Lusignan, greve av la Marche (1328). Hun har skjoldet til sin far (bandé à la bordure) i sin høyre hånd, mens hun i kontraseglet, i et kløvd skjold, har sin fars våpen i sinister felt.

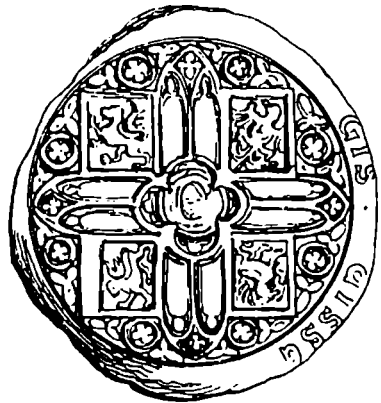
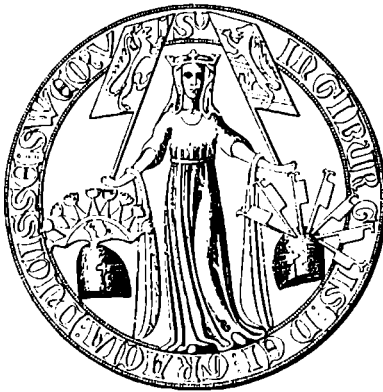
Det finnes også segl med tre våpen, nemlig hvor innehaversken har ektemannens våpen på brystet og fars og mors våpen på hver side. Boutell nevner advarsen av seglet for Margaret, dronning av England og gift med kong Edward 1.¹¹ Hun bærer på brystet av sin kjole Englands tre løver. Dexter har hun et skjold strødd med liljer og sinister et skjold med en løve. Margaret eller Marguerite de France (1282-1318) var datter av Philippe 3. den dristige (le Hardi) og Marie av Brabant. Dexter har vi altså Frankrike som er blått strødd med gull liljer og sinister Brabant, som er i svart en gull løve med rød tunge og røde klør. På fransk blir det, de sable au lion d'or lampassé et armé de gucules. Men vi skal også få se segl med fire våpen.

Som enke etter 1318 oppholdt hertuginne Ingebjørg seg i Halland, hvor den politiske eventyreren, ridderen Knut Porse

var befalingsmann på Varberg. I 1327 ble han hertug av Halland og Samsø. Videre hadde han noen slott i nordlige og vestlige del av Sjælland. Som hertug kunne han nu by Ingebjørg sin hånd og ekteskapet fant sted i 1327. Knut Porse døde allerede i 1330. Men som enke for annen gang, var Ingebjørg nu også hertuginne av Halland og Samsø, hvilket vi ser av hennes seglbruk. Ett av seglene som er 48 mm i diameter, er firedelet med 1. Norge, løve med øks, 2. Samsø, en ørn, 3. Halland, løve

under skjoldhode, 4. Folkungevåpnet, som vel skal være løven over tre skråbjelker. Det som er litt mystisk er ørnen i Samsøs våpen. I dag fører Samsø i blått to sølv krysslagte årer. Knut Porse førte tre sjøblad i sitt våpen. Det er en annen Porse-slekt som fører en ørn i sitt våpen, men som ikke har noe med Knut Porse å gjøre.¹² I følge Nils G. Bartholdy er dette våpenet for Samsø med ørn, det eneste stedet hvor vi finner dette motivet.

Omskriften er: + S' INGIBVRGIS .

Øverst fra venstre: Hertuginne Ingebjørg Håkonsdatters segl fra 1318, 1340, 1334 og 1336. – Norske konge-sigiller og andre fyrstesigiller fra middelalderen. Kristiania 1924. En haut à gauche: les sceaux de la duchesse Ingebjørg Håkonsdatter de 1318, 1340, 1334 et 1336.

DEI . GR[aci]A . DVCISSE . SWECIE . HALLANDIE . ET . SAMSØ. Det er segl fra 1340, 1346 og 1352.

Men Ingebjørg har også hatt to andre segl. Det ene, som er 32 mm i diameter, finnes i ett eksemplar i voks på pergamentrem, datert Stockholm 31. mars 1334 i Sveriges Riksarkiv. Seglet har Folkungenes løve. Omskriften er: + SIGILLVM : INGIBVRG : DEI GRACIA DVCISSE SWEORVM.

Det neste seglet som er 44 mm i diameter, finnes i ett eksemplar i rød voks på rød silkesnor under diplom datert Sjøborg 9. oktober 1336.

Dette er et våpensegl med Norges, Folkungenes og Hallands våpen. Omskriften er: + s' InGEBVRG : DEI . GR[aci]a ducisse] SWE[cie h]ALLandie Z SAMSoE.

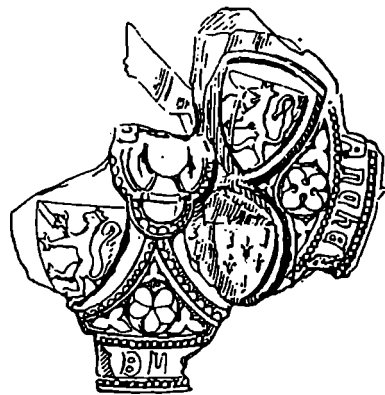
Dronningseglet

Vi kommer nu til det første seglet for grevedatteren Blanche (Blanca) av Namur (ca. 1315/1320-1363). Hun var datter av

greve Jean av Namur og Maria av Artois, og ble i 1335 gift med den ovenfor nevnte kong Magnus Eriksson, svensk og norsk konge.¹³

Hildebrand beskriver seglet slik: "Drottningen, med krona och mantel samt i högra handen spiran, står i en praktfull götisk byggnad med rund kupol öfver midtpartiet. Vid sidorna stå fyra jungfrur, hållande hvar sin sköld: 1. Folkungavapnet, ett krönt lejon öfver tre ginbalkar, fältet beströdt med hjertan; – 2. Norska vapnet, ett krönt lejon hållande en yxa; – 3. Namurs vapen, en upprest gående lejon korsadt af en snedbjelke; – 4. Franska vapnet, skölden beströdd med liljor. Ur fyra bågöppningar vid byggnadens sidor framtitta gubbansikten". Omskriften er: S' BLANC[he] : dei : gracia : regi]NE SUECIE NORWEGIE ET SCANIE. Seglet er fra 1346.

Vi ser her det fedrenes våpen (Folkungevåpnet) og det mødrenes våpen (Norge) for kong Magnus og det fedrenes våpen

Fra venstre dronning Blanches segl fra 1346 og 1361. – Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra middelalderen. Kristiania 1924.

À gauche: les sceaux de la reine Blanche de 1346 et 1361.

(Namur) og mødrene våpen (Artois) for dronning Blanche. Rietstap har denne blasoneringen av grevene av Namurs våpen: “D’or au lion de sable, armé et lampassé de gueules; à la cotice du même, brochant sur le tout”. D.v.s. i gull en svart løve med røde klør og tunge; over det hele en smal skråbjelke eller rettere sagt en skråstreng (cotice) i samme farve, d.v.s. rød. I den utgaven av Gelre-våpenboken som vi har i Universitetsbiblioteket i Trondheim, er det brukt betegnelsen *bâton* isteden for *cotice*. Men en *bâton* er avkuttet i begge ender, så her må *cotice* være det riktige.

Woodward definerer *cotice* som *a diminutive of a bande, or bend, of which it is only the third part*. *Bâton* definerer han som, (1.) A stick. – (2.) A *cotice coupé at the ends*. På norsk vil *cotice* bli det samme som en streng.

Våpenet for mor til Blanche er strødd med liljer, det gamle franske våpen, og med en antydning til turnerkrave. Dette er altså ikke Frankrike, som både Brinchmann og Hildebrand skriver, siden vi her har turnerkrave. Dette skal vi se nærmere på.

Greve Robert 1. av Artois var yngre bror av kong Ludvig den hellige av Frankrike. Robert ble greve av Artois ca. 1250. Han føyet til en rød turnerkrave til det gamle franske våpen, for å skille det fra sin eldre brors våpen. Men siden en farbror av ham allerede førte turnerkraven, så la han tre gull kasteller på hver av flikene i turnerkraven. Kastellene var etter hans mor, prinsesse Blanche av Castilla. Blasoneringen blir da: “*D’azur semé de fleurs de lis d’or au lambel de gueules de trois pendants chargés chacun de trois châteaux d’or*”. Jeg minner om at man i

sin tid isteden for å si “*d’or semé de fleurs de lis*”, sa ganske enkelt “*semé de France*”. Betegnelsen *chatelets* har også vært brukt isteden for *châteaux*. Det er mulig at det er riktigere.

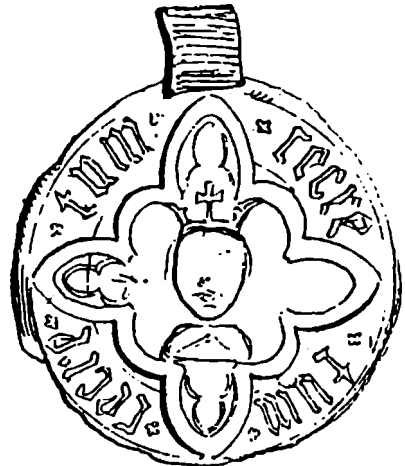
Vi har også et annet segl for dronning Blanche. Det er bruddstykke i voks på en pergamentsrem under diplom datert Bahus 29. september 1361 i Nidaros Kapitelsarkiv nu i Arna-Magn. Saml. Fasc. 2, nr. 16 a. Likeså finnes det under diplom datert Bahus (uten dag) 1358. Seglet eller sekretet har [Folkungernes], Norges, Namurs og Artois’ våpen med turnerkrave. Omskriften skal være: [secretum bl]ANCHE [dei gracia regi]NE [suecicie et norvegie.] Trætteberg gjengir sin egen tegning av dette seglet, fra dokument datert 1358. Der er dronningens hode i midten ganske lite og omgitt av de fire skjoldene Sverige (Folkungevåpenet), Norge, Namur og Artois.¹⁴

Margrete (Margareta) (1353-1412), dronning av Norge, Sverige og Danmark, yngste barn av Valdemar Atterdag av Danmark, er grunnlegger av Kalmarunionen (1389/1397-1521), en union som formelt sett aldri ble oppløst. Margrete ble i 1363 viet til kong Håkon 6. Magnusson (1340-80) av Norge, sønn av kong Magnus Eriksson og dronning Blanche. I 1370 fødte hun sin eneste sønn Olav. Året etter sin fars død i 1375, fikk hun valgt sin sønn til konge av Danmark. Bror av Håkon, Erik var konge av Sverige. Da Erik døde i 1359, ble Håkon også hyllet som konge av Sverige (1362). Men 1364 gjorde det svenske riksråd opprør, avsatte den norske konge og valgte Albrecht av Mecklenburg til konge. Følgen var at Håkon hele sin regjeringstid fremfor alt

annet var opptatt av å vinne tilbake Sverige, først sammen med sin far og etter hans død alene. Denne striden avspeiles i dronning Margretes seglføring.

Vi har et segl som finnes i fire eksemplarer. Det eldste er i brunt voks på gjennomtrukken pergamentrems, 42 mm i diameter under diplom datert Slagelse 7. desember 1375. Det er et tronsegel med

Norges, Danmarks, Slesvigs og Folkungernes våpen. Omskriften er: SECRETVM : MARGARETE : DeI : GraciA : [nor] WEGIE : ET : : SVVECI[e : regi}NE. Seglet finnes også i voks fra 1376. Trætteberg har også en tegning av dette seglet og hvor Danmarks og Slesvigs "løver" er gjengitt som leoparder, d.v.s. med hodene en face. Men dette er ikke stedet for å gjø-

Øverst fra venstre: Dronning Margretes segl fra 1375, 1388, 1390 og 1390. – Norske konge-sigiller og andre fyrstesigiller fra middelalderen. Kristiania 1924.

En haut à gauche: les sceaux de la reine Marguerite de 1375, 1388, 1390 et 1390.

re rede for når de danske og dansk/norske konger førte løver eller leoparder.

Vi ser altså at Margrete i sine segl fra 1375 og 1376 gjør krav på Sverige. Det lyktes for Margrete i 1389 da Albrecht ble slått i slaget ved Falköping.

Margretes neste segl, ca. 68 mm, er i voks på gjennomtrukken pergamentrems under diplom datert Akershus 6. mars 1388.¹⁵ Seglet er et majestetsegel med Norges våpen sinister for tronende St. Olav med øks. Henry Petersen i sin Danske kongelige Sigiller, stiller spørsmålstegn ved om det kan være dronningen som sitter på tronen, mens Chr. Brinchmann mener det er St. Olav. Omskriften er: + [s' ma]RGARETE : DEI : GRACIA : REGINE NORVEGIE : ET SV[ecie....] . Det er utfyllt efter et kobberstikk av seglet. Man har diskutert om omskriften slutter med "Svecie ad causas". Men noe norsk segl "ad causas" er ellers ukjent i middelalderen. Brinchmann foreslår : Svecie, vere heredis Dacie (i forkortning), Margretes offisielle tittel i 1388?

Margrete har også brukt to sekreter. Det ene som er 47 mm i diameter, finnes i syv eksemplarer. Vi har det i grønt voks på gjennomtrukken pergamentrems under diplom datert Vordingborg 12. juli 1392. Det eldste er datert Stegeborg 27. juni 1390. Vi finner det også i brunt voks datert 6. juli 1393. Omskriften er: + secretum + secretum + [secretum] + secretum : secretum. Sekretet viser i trekantskjold tre kroner.

Nils G. Bartholdy skriver i sin artikkel "Kroner og kors som unionssymboler" dette om Margretes valg av tre kroner: "Margretes valg af tre kroner som heraldisk symbol for Kalmarunionen var ikke

blot en billedliggørelse af en forbindelse mellem tre riger, men en politisk udnyttelse af et eksisterende ikon, og brugen af de tre kroner fik konsekvenser århundreder frem i tiden.

Selv om tre kroner, uvist hvorfor, ses på en dansk mønt fra ca. 1290, kan det fastslås, at trekronermærket i Norden er et tidligt og vedvarende fænomen i Sverige. Magnus Ladulås satte tre store kroner i sit segl omkring skjoldet med folkungeløven, da han i 1275 kom på tronen efter sin afsatte bror Valdemar, der som konge hadde ført tre kronede løver, af dansk opprinnelse, og siden løver uden krone. Med kronerne omkring det opprinnelige jarlevåben understregete Magnus sin kongeværdighet.

Da sønnesønnen Magnus Eriksson, der 1319 var blevet konge af Sverige og samme år hadde arvet Norge, i 1332 kom i besiddelse af det danske Skåne, kaldte han sig i de følgende år konge av Sverige, Norge og Skåne og lod fra slutningen af 1330'erne mønter præge med tre kroner på den ene side. Kroner i et antal af tre kunne nu forbindes med tre riger og dermed knyttes til et nordisk unionsbegreb. Forekomsten af tre kroner på svenske mønter kan forklare, at et skjold med tre kroner i en våbenfrise i Avignon malet 1336 må henføres til Magnus Eriksson. Han førte folkungevåbenet i sit segl!¹⁶

Enkelte svensker vil nok ha det til at Magnus Ladulås' tre kroner representerer Svealand, Götaland og Uppland. Men jeg tror nok at Bartholdys utredning har meget for seg.

Et annet sekret som Margrete brukte, 28 mm, finnes i 19 eksemplarer. Det eldste er i rødt over grønt voks på gjen-

nomtrukken pergamentrems under diplom datert Lödöse 11. november 1390. Sekretet er med kronet kvinnehode i gotisk eller dobbelt firpass og med omskriften:

+ secre + tum ++ secre + tum.¹⁷

I tillegg til de segl som er nevnt ovenfor, gjengir Bartholdy i sin artikkel Margretes rettertingssegl med en krone lagt på et Dannebrogskors 1388. Avtrykk fra 21. januar 1388 finnes i Rigsarkivet, København.

Den siste dronning vi skal ta for oss, er Philippa av England (1394-1430), dronning av Danmark, Norge og Sverige.¹⁸ Hun var datter av Henry Bolingbroke, hertug av Lancaster, fra 1399 Henry 4. av England (1366-1413) og Marie Bohun (ca. 1360-94). Hun ble i 1406 gift med Erik av Pommern (1382-1459), en sønn av hertug Vartislav av Pommern-Stolp og søsterdattersønn av dronning Margrete. Philippa var innskrevet som leg søster i birgittinerklosteret i Vadstena og ligger begravet der. Hennes segl er kløvd av Eriks våpen i dexter felt og hennes eget

våpen i sinister felt. Eriks er kvadrert av 1. Danmarks tre gående løver, 2. Sveriges tre kroner, 3. Norges løve med øks og 4. Pommerns griff. Filippas våpen er Englands våpen fra kong Edward 3.s tid (1340) med feltene 1 og 4 blått strødd med gull liljer, Frankrikes gamle våpen, og feltene 2 og 3 rødt med tre gull leoparder. Skjoldet står mellom to fravendte bukker i kronen av et tre. Chr. Brichmann har ingen gjengivelse av seglets omskrift. Henry Petersen gjengir omskriften, men med ? til slutt. Jeg fant det derfor tryggest å skrive til Nils G. Bartholdy, som i brev av 16. desember 2004 var så elskverdig å gi en nøyaktig og solid utredning om omskriften. Han skriver at på det tydeligste avtrykk av dronning Philippas segl under brevet av 30. juni 1420 leser han følgende:

s' philippe di' dac' suec' norug' slauor
gotor' q' r'gi'e z dua' pomr er ducis

hvilket han transkriberer således:

sigillum philippe dei gratia dacie suecie
noruegie slauorum gotorum que regine et
ducissa pomeranie er ducissa

eller:

Sigillum Philippæ Dei gratia Daciæ Sueciæ
Norvegiæ Sclavorum Gotorumque
reginæ et ducissa Pomeraniæ er ducissa

hvilket betyr:

Segl for Philippa af Guds nåde Danmarks
Sveriges Norges de Slavers (Venders) og
Goters dronning og hertuginde af Pom-
mern

Dronning Philippas segl. – Tegning i Jacob Langebeks samling av segltegninger.
Le sceau de la reine Philippa.

Bartholdy skriver videre at den siste del av tittelen ("er ducis") står på skriftbåndet, men han vet ikke hvilken hertuginnetittel det hentydes til. Jeg spør derfor om det kan være en engelsk hertuginnetittel. Hennes far var jo hertug av Lancaster.

Bartholdy skriver også: "Du er vel klar over, at "z" eller "7" i middelalderen betyder "et", altså "og". Det er en såkaldt tiro-nisk note, som går tilbake til Ciceros skriver Tiro, der synes at have brugt en art stenografi. Jeg læser således teksten lidt annerledes end Henry Petersen. Tegningene i Jacob Langebeks samling af segltegninger vedlægger jeg i fotokopi. Her er ordet Norge læst forkert. "er" på skriftbåndet har tegneren ikke kunnet se, og det næste ord er i hvert fald læst forkert. Man skal vende seglet om for at læse "ducis"."

Siden Bartholdy hadde lagt så grundig arbeide i dette, ville jeg gjerne gjengi det hele, til glede for oss alle. Jeg har med Langebeks tegning som illustrasjon. Her virker det som det er løver med hodene i profil i Danmarks våpen.

Sven Tito Achen nevner at dronning Philippas våpen henger i Canterburykatedralen. Men der har Norges løve og Pommerns griff byttet plass. Fotografiet er ikke tydelig nok til at jeg kan se om det er løver eller leoparder i Danmarks våpen.

Andre kvinnesegl

Vi skal også se på andre segl enn bare hertuginne- og dronningsegl. Vi har seglet for Thora Villiamsdatter (Toræ Villiams dotter) på dokument datert 30. oktober 1336 på Hesby i Finnøy, hvor Ivar Ogmundsson, Ragnhild Jonsdatter, Thora Villiamsdatter, Ingeleiv Brynjulvsdatter og Ogmund Finnsson utsteder et gavebrev. Bre-

vet er beseget av utstederne, og i følge Diplomatarium Norvegicum er bare segl 2 og 3 hele. Men i dag eksisterer bare segl nr. 3 (Thora Villiamsdatter). Her mangler altså bl.a. to kvinnesegl, nemlig for Ragnhild Jonsdatter og Ingeleiv Brynjulvsdatter. I hvert fall finnes ikke de seglene hos Huitfeldt-Kaas.¹⁹

Det er litt vanskelig å tyde seglbildet, men det er muligens i trekantskjold en bjelke belagt med en dyrefigur (leopard?) omgitt av en bord med tau-kors. Omskriften er: [S.] THORIE : FILIE : WILHEL[MI].

C.M. Munthe skriver at Thora Viljamsdatters segl viser i skjoldet en figur som sikkert er i slekt med den norske kongelige løve. Jeg vil bare minne om hva D. L. Galbreath og L. Jéquier skriver: "Le proverbe "Qui n'a pas d'armes porte un lion" se trouve dans plusieurs langues". Man bør ikke trekke for raske slutninger om det er en løve i våpenet.²⁰

Cecilia Håkonsdatter førte Bolt-slekten våpen i sitt segl 30. januar 1346, d.v.s. kløvd skjold med en halv lilje fast på delingen i første felt og to sparrer i andre felt. I følge brevet kunngjør Tord Eiriksson, Asleiv Hallvardsson og Olav Jonsson at fru Cecilia Håkonsdatter avstod korsbrødrene ved Mariakirken i Oslo gårdene Sundby og Bårderud, som hennes avdøde mann Jon Assorsson hadde gitt i sitt testamente mot at hans og hans foreldres og søskendes årtid [årsdagen for ens død og som høytideligholdes med sjelemesser, bønner og gaver til de fattige] derfor holdes.

Brevet er beseget av utstederne, herr Håkon Ogmundsson og fru Cecilia. Men bare segl nr. 2 og nr. 5 henger ved. Cecilia

var datter av riksråden Håkon Ogmundsson. Han førte samme våpen som den slekten som siden kalles Bolt. Omskriften er: S' C[ECILIE] . HAQ[VINI].²¹

Thurid Philips(datter) førte et rundt segl med en lilje på brev datert 17. september 1351 [Vossevangen]. I brevet avlegger Hallstein Josteinsson ed på at han hadde gitt fra seg alt han hadde tatt imot av Finne-godset. Omskriften er:

* S' ÞURIDE PHILIP. ²²

Dct er et mysterium at Thurid ikke er nevnt i brevet hun har beseglet. Men brevet er stykkevis utslitt.

Vi finner Katarina Knutsdatters segl på brev datert Stavanger 14. februar 1385. I et trekantskjold fører Katarina en løve.

Omskriften er:

S. CHAT[AR]INE . CHA[NVTI] . F].²³

I brevet skjenker Ogmund Finnsson, kongens og rikets drottsete i Norge, sin frue Katarina Knutsdatter [Katarine Knwtzdottor] sine gårder Eidsa [Idse] og Tolga [Talgje] til fri eiendom, som erstatning for de 100 lødige mark sølv, hun hadde brakt herr Ogmund i medgift. Brevet er beseglet av ektefolkene, biskopen med sitt og [dom]kapitlets segl, ærlige menn Jørund Arnesson og Ivar Sveinsson, lagmann i Ryfylke.

Tangeraas skriver at Catharina [Katarina] Knutsdatter var datterdatter av St. Birgitta og mener at løven i hennes våpen er Folkungeløven. Her kan jeg tilføye at

Øverst fra venstre: Seglene for Thora Williamsdatter 1336, Cecilia Håkonsdatter 1346, Thurid Philipsdatter 1351, Katarina Knutsdatter 1385 og Brynhild Josephsdatter 1389. – Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

En haut à gauche: les sceaux de Thora Williamsdatter 1336, Cecilia Håkonsdatter 1346, Thurid Williamsdatter 1351, Katarina Knutsdatter 1385 et Brynhild Josephsdatter 1389.

C.M. Munthe kan følge hennes farsslekt tilbake til Folke Digre og Ingerid Knutsdatter av Danmark. Fra dem stammer den mest kjente gren av Folkungeætten.²⁴

Men når Tangeraas skriver at Katarina satt på Hestbø til sin død i 1409, så kan ikke det være riktig.²⁵

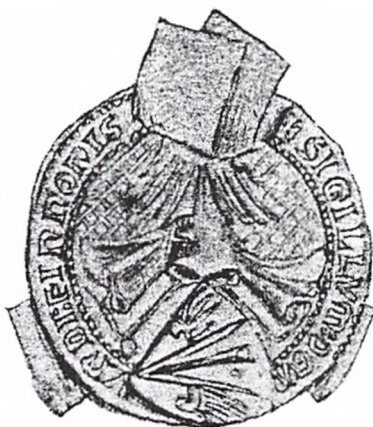
Hallvard Bjørkvik skriver at fru Katarina ble boende på Hestbø til 1408, da hun døde. Men det er heller ikke riktig dødsår.²⁶

Asgaut Steinnes skriver derimot: "Katarina Knutsdotter døydde i Sverige og vart gravlagt i Vadstena 10. november 1407. Noko over 2 månader seinare, 10. januar 1408, møtte Gard Toreson i ombod for Ramborg Knutsdotter, kona si for lagmannen i Rygjafylke, Eirik Gunnarsson, i littlestova i bispegarden i Stavanger. Han melder at Katarina Knutsdotter var død, og kravde orskurd [rettslig avgjørelse av dommer] av lagmannen om kven som etter rett landslov skulle vera hennar lovlege erving".²⁷

C. M. Munthe skriver: "Fru Katharina blev som enke boende paa sine godser i Norge indtil hun i 1406 blev kaldet til at være hovmesterinde for kong Erik av Pommerns lille 13-aarige dronning Filip-pa. Dette ble dog ikke av lang varighet, idet Katharina allerede døde høsten 1407".²⁸

Katarina Knutsdatter var som nevnt gift med Ogmund Finnsson av Hestbø-ætten, som førte pilespiss med vinger i sitt våpen, og med omskriften + OGMVMDI : OGMVNDI . FINNONIS. Jeg vil gjerne diskutere dette våpenet.

Vi kan lese på side 434 i Lars Tangeraas' artikkel at: "Den som har observert en flyvende ørn over hodet vil ha sett en

Drottseten Ogmund Finnssons segl 1370. – Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950.

Le sceau du grand sénéchal Ogmund Finnsson.

helt annen ørn enn den tradisjonelle heraldiske". Det er helt riktig. Men den som sier at Hestbø-ættens våpen snublende nær kan illudere en ørn i flukt, har nok ikke sett en flyvende ørn over hodet på seg. Det er vel ingen fugl i Norge eller Norden som har mer rektangulære vinger i flukten enn ørn. Jeg har sett kongeørn adskillige ganger på fjellet. På under en times biltur ut til Byneset har vi hekkende havørn. Jeg mener derfor at jeg er godt fortrolig med å se ørn fly over mitt hode. Jeg har også diskutert dette med rovfuglforskeren Per J. Tømmeraas. Når ørnen dukker ned mot et bytte, folder den selvfølgelig vingene sammen. Men pilespissen med vinger peker jo ikke nedover. Jeg mener man bør være forsiktig med å legge for mye symbolikk i middelalderens våpenmotiver.²⁹

Jeg tror vi skal la Hestbø-ættens pilespiss med vinger forbli en pilespiss med vinger. Videre mener jeg at Hestbø-ætten

fører samme pilespissvåpen med vinger som vi finner på drikkehornet i Nationalmuseet i København. Asgaut Steinnes mener dette er Filip Ulfssons våpen. Han tilhørte en slekt som i følge Jan Raneke førte pilespiss med vinger. Men vi skal være forsiktig med å trekke slutninger om familieforhold på grunn av våpenlikhet.³⁰

Tangeraas skriver også (s. 434) om Hestbø-ætten: "Ætten synes å stamme fra Sigurd kongsson Rova, den uekte sønn av kong Håkon Håkonsson, som fikk styringen av Rygjafylket og må ha overtatt kongsgården Hestbø efter lendmannen Bård i 1263". Halvard Bjørkvik skriver om Hestbø-ættens segl: "I en utforming som ble brukt i årene 1376-85, blir skjoldet båret av to løver med kroner og lange haler. Seglforskere har påpekt at dette løvemotivet kan tyde på slektskap med kongeætten. Farfar til Ogmund Finnsson, baron og merkesmann Ogmund Sigurdsson, var en av Håkon 5.s nærmeste rådgivere. Det er blitt gjettet på at han var sønn av Håkon Håkonssons sønn Sigurd kongsson, født utenfor ekteskapet. Det kan gi forklaring på den høye status Hestby-ridderne hadde. De fikk kongelig jordegods i forlening, og det kan forklare det rettskravet dronning Margrethe mente å ha til Hestby-godset". Men jeg mener at vi fremdeles ikke har noe bevis for at Sigurd kongsson er stamfar til Hestbø-ætten, eller skal vi heller si Hesby-ætten. Erik Opsahl som har biografier over Ogmund Finnsson og Ogmund Sigurdsson i Norsk biografisk leksikon, skriver Hesby. Erik Opsahl skriver imidlertid om Ogmund Sigurdsson at han trolig var sønn av den Sigurd, sønn til Ivar Rova, som var blant det utvalgte mannskap på Håkon 4

Håkonssons skip under vesterhavstoget 1263.³¹ Opsahl mener også at Ogmund Sigurdssons kone, Øyvor Gautesdatter, sannsynligvis var av Talgje-ætten, for sønnesønnen Ogmund Finnsson eide senere Talgje som arv.

Når Tangeraas forbinder navnet Rova med Sigurd kongsson, så begriper jeg ikke hva han mener.

Asgaut Steinnes argumenterer også sterkt for at Tolga (i dag Talgje) ikke var krongods. Han viser til at det i Riksarkivet, Oslo finnes en lang domsakt fra 1597. Denne viktige kilde har hverken Gustav Storm eller C. M. Munthe kjent til.³²

Det siste av disse fem kvinneseglene er for Brynhild Josephsdatter og henger ved et dokument datert 14. juni 1389 [Kau-panger?]. Det er et gavebrev hvor Brynhild Josephsdatter gir sitt frendebarn Ragna Botolfsdatter 1 laupsbol i Kalhagen i indre Fylkesbygda (Folk) i Hafslø i Sogn.³³

Seglet viser i en innfatning av fire buer bokstaven B. Omskriften er + S' BRY-NILDE : IOSEPPI.

Cecilia Håkonsdatter og Katarina Knutsdatter hører utvilsomt til det Eric Kittel kaller "dem Stand der Edeln oder freien Herren". Men om de andre tre går det ikke frem av dokumentene hvor vi finner seglene, hvor de stod sosialt. Det kan være det øvre skikt av bondestanden eller kjøpmannsstanden. Man skal ikke la seg lure av at de bruker våpensegl. Heller ikke kan man være sikker på at all adel på den tiden brukte våpen i sine segl.

Knud Prange skriver: "Et sterkt for-sømt område er borgernes heraldikk. Ernst Verwohlt har draget emnet frem og publisert en række borgerlige segl; det ældste

eksempel er fra 1277, og frem til 1389 anfører Verwohlt 7 segl, der først og fremmest stammer fra Roskilde. Våbenernes heraldiske karakter ligger på linje med de adelige våbener, og flere af ejermændene er måske ikke borgerlige, men adelsmænd der var bosat i byen. Forholdet fortjener imidlertid at blive taget i betragtning”.³⁴

Kanskje bør man være forsiktig med å betegne Cecilia Håkonsdatter og Katarina Knutsdatter som adel, siden denne betegnelsen ikke ble brukt i Norge så tidlig som 1300-tallet. Imidlertid skriver Ole J. Benedictow: “Benevnelsen adel kommer først i bruk etter 1500. Det kan forsåvidt sies å være anakronistisk å karakterisere noen samfunnsgruppe i de forutgående par hundreår med denne termen. Samfunnsvitenskapelig sett er dette imidlertid uvesentlig. Det avgjørende er om det gjennom hele senmiddelalderen eksisterer en noenlunde klart avgrenset samfunnsgruppe kjennetegnet av de samme fundamentale økonomiske, sosiale og funksjonelle kriterier”.³⁵

Er det ikke mulig å finne flere norske kvinnesegl? Det ser dårlig ut. Men ved å studere Regesta Norvegica, ser vi at det må ha eksistert flere. I et udatert brev [ved 1300?], Oslo, kunngjør Baard smed et skifte mellom seg selv og sin hustru Gyda angående jordegods og løsøre. To av vitnene er Bothild sluppkone og Sigga Herleivskonc. Av seglene er i dag bare segl nr. 2 bevart, nemlig for Jon klerk, som viser i trekantskjold en lilje mellom en sparre med nedvendt spiss.³⁶

Et brev av 1290 [Bergen] er et salgsbrev fra Magnhild Hallkjellsdotter for Eirik, abbed ved Munkeliv kloster. Vitne-

ne er: Magnhilds måg Aslak, datteren fru Brynhild og herr Viljalm. Men vi har bare avskrift av brevet i Munkelivs Brevbog i Universitetsbiblioteket i København, så vi kjenner ikke seglene.³⁷

Vi har også et salgsbrev fra Erling, brorsønn til biskop Peter [av Bergen], prest ved Mariakirken, for Munkeliv kloster ved abbed Eirik. Besegling er utført av vitner hvor vi finner Gudrun, kone til Eiliv og hennes datter Stein[v]vor. Dette er også avskrift av Munkeliv klostres brevbog, så vi kjenner ikke seglene.³⁸

Dette bare nevnt som noen eksempler, men det viser at det må ha gått tapt noen kvinnesegl.

Gravstener

I Vadstena klosterkirke fantes en gravsten over Helena fra Tønsberg, død antagelig 1424. Stenen er her gjengitt etter tegning av Leitz-Brenner i KB: Fl 4 b. Selv om våpenet på stenen er litt “forkrøplet”, virker det på meg som at det må være et Bolt-våpen.³⁹

Men vi skal også ta for oss en gravsten som i 1812 ble sendt inn til det som i dag er Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo. Den hadde vært innmurt i Fjære kirke i Aust-Agder fylke. I sin tid hadde den ligget på gården Moi i Fjære sogn. Gustav Storm som har behandlet stenen i en artikkel skriver: “Stenen er af Klæbersten, altsaa indenlandsk Materiale, hvilket allerede maa gjøre det usandsynligt, at den var bestilt udenlands; den er kun 73^{cm} lang, i Bredde øverst 42^{cm} og nederst 33^{cm}. Det er aabenbart Stenens ringe Størrelse, som har bragt Fortolkerne til at kalde den en “Barne-Ligsten”, uagtet der findes flere ligesaa smaa Ligstene fra Middelalderen

Hic Ysaac nata recubat de prole beata
Regis Norvegiæ principis et Daciæ.

Versformen og Rimene synes til Evidens at bevise Læsningens Rigtighed”.

Dette oversætter Storm med: Her hviler Isaaks Datter af den norske Konges og danske Fyrstes lykkelige Æt (eller: af en norsk Konges og en dansk osv.).

Siden det er lenge siden Gustav Storm tolket denne innskriften, bad jeg professor, fil. dr. Gunhild Vidén se på teksten. Hun er professor i klassiske fag ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universi-

Gravsten fra Fjære kirke. – Tegnet av Sofie Kraft. A. W. Brøgger: Stavangers historie i middelalderen. Stavanger 1915, s. 72. *La dalle funéraire de l'église de Fjære.*

tet, Trondheim. Hun sa seg enig i Gustav Storms tolking av teksten.

Jeg finner det litt underlig at ikke avdødes navn står på stenen, men bare hvem faren er. Storm gjetter på at det må være baron Isak Gautesson av Tolga (Talgje). Han skriver nemlig: “Slaar man efter i Registrene til Munchs norske Folks Historie (IV,2), vil man ikke finde andre at gjætte paa end Baronen Isak Gautessøn af Tolga, og formodningen om, at han er den rette, stiger, naar man studerer hans og hans Slægts Vaabenskjold. Ved det Brev af 25de Juni 1287, hvorved den norske Konge og Hertug tager de danske Kongemordere i sin Varetægt, har 7 norske Baroner og 4 Riddere hængt sine Segl; medens Seglene endnu var bevarede, har Arne Magnussøn givet en Beskrivelse af dem, af hvilken det fremgaar, at Isaaks Fader, Gaute af Tolga, i sit Segl havde en lukket Hjelm med Kors over, medens der i hans Søn Isaaks Segl stod en Løve”. Det forklarer Storm med at Gaute kan være gift med en kvinne av kongeslekten. Vi kommer tilbake til vernebrevet og seglene som henger ved.

I følge Benedictow ble Isak Gautesson til Tolga ca. 1287 gift med en datter av den fredløse greve Jacob av Halland. Videre hadde Isak sønnen Gaute, som omtales som ridder i årene 1319-22. Han førte i sitt våpensgl av 18. november 1313 en løve som holder et sverd. Han var gift med Ingebjørg Jonsdatter av Kvåle (i Sogndal i Sogn og Fjordane fylke) og arvet med henne i 1314 av Kvåle-ættens besittelser. Han døde barnløs og ble arvet av sine søstre. Av disse var Cecilia Isaksdatter allerede i 1318 gift med Martin Thoralfsson i Eidsa. Hun kalles i 1318 hustru, men Mar-

tin må i 1318 eller 1319 være slått til ridder, siden hun senere kalles fru Cecilia. Hun levde til 1336.

Den andre søsterens navn vet man ikke. Men Storm mener det må være henne Gaute Håkonsson kaller sin mor, og som i 1328 som Cecilias presumptive arving bekrefter hennes gaver. Gaute Håkonsson var i 1331 Talgjes eier og gjennom sin mor Isak Gautessons arving.

Storm skriver videre: "Om den Datter af Isak, efter hvem vi har Ligstenen fra Fjære bevaret, er Cecilia eller hendes Søster, vil jeg ikke udtale nogen Formodning om".

Så langt kommer man i følge Storm.

Foruten at navnet på avdøde mangler på stenen, er det en annen ting jeg lurer på. Hvorfor har kvinnen som bærer skjoldet en krone? Hun er jo ikke prinsesse. Vi sammenligner med en annen gravsten, nemlig den stenen som Hemming Pedersen lot legge i Sengeløse kirke i Københavns amt over sin datter jomfru Margrete i 1311. Selv om Hemming førte våpen hvor det fantes to drikkehorn, så finner vi ikke det på stenen. J. B. Løffler skriver at det er en kvinnelig figur med krone og som holder et liljescepter "hvori vi kun kunne se en Fremstilling af Jomfru Maria". Kan det være at kvinnen som holder skjoldet i stenen fra Fjære kirke ikke er den avdøde, men at det er jomfru Maria som holder skjoldet? I Nidaros domkirke har vi to gravstener over kvinner med Jomfru Maria som himmeldronning med Jesusbarnet. På den ene stenen har de begge krone og glorie, mens de på den andre bare har krone. Men jeg minner om at disse to stenene er todelte, hvor Jomfru Maria med barnet er i øvre del av stenen,

mens den avdøde kneler i nedre del av stenen. På en annen gravsten med Jesus på korset, står Maria ved korset og har kone-skaut (hovedtørklæde). Skal vi derfor tro på opplysningen om at vi på stenen fra

Gravsten over Margrete Hemmingsdatter fra Sengeløse kirke. – J. B. Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. Kjøbenhavn 1889, pl. XIX.

La dalle funéraire de Margrete Hemmingsdatter de l'église de Sengeløse.

Sengeløse kirke, kun ser en fremstilling av Jomfru Maria?

Forsker Øystein Ekroll ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider gjorde meg oppmerksom på svenske gravstener der adelsjomfruer er fremstilt med krone på hodet.⁴¹ I Vadstena klosterkirke er en gravsten over Katarina Erengislesdotter og hennes datter Katarina Gustavsdotter, hvor den siste døde i 1411. Her bærer

Gravsten for Katarina Erengislesdotter og hennes datter Katarina Gustavsdotter. Tegning av Abildgaard 1753. – S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid. Göteborg 1946, II Avbildningar s. 277.

La dalle funéraire de Katarina Erengislesdotter et sa fille Katarina Gustavsdotter.

moren koneskaut (hovedtørklæde), mens datteren bærer krone. For moren har vi Hammerstættens våpen, mens for datteren er det et firedelt våpen. Fra Väster-Åker (Hagunda härad), Uppland har vi en gravsten over to ugifte søstre, Ramborg og Birgitta Gustafsdøtre, døde omkring 1350. Begge bærer krone. De var døtre av ridder og riksråd Gustaf Arvidsson (sparre), som omtales i årene 1351-81. På stenen har vi våpen både for far og mor.

Jeg ser det derfor som sannsynlig at både på stenen fra Sengeløse og fra Fjære, er det den avdøde som er fremstilt. Men da må den avdøde fra Fjære kirke være ugift, siden hun ikke bærer koneskaut men krone. Hun kan derfor ikke, som Gustav Storm antar, være verken Cecilia Isaksdatter, gift med Martin Toralfsson i Eidsa, eller mor til Gaute Håkonsson.

Når det gjelder motivet på skjoldet på stenen fra Fjære, syntes jeg det virket lite heraldisk med et dyr oppe i dexter skjoldhode. Jeg regnet det som mer sannsynlig at løven holdt et redskap, for eksempel en øks eller et sverd.

Da jeg la frem denne artikkelen som foredrag i Norsk heraldisk forening 10. mai 2004, kom det frem etter møtet en virkelig interessant opplysning. En av de tilstedeværende, Anders Bjonnes, viste til en artikkel av Anders H. Vigerust: *Vernebrev fra kong Eirik (Magnusson) og hertug Håkon (Magnusson) av Norge for de danske fredløse, Tønsberg 25. Juni 1287.*⁴² I november 1286 ble den danske konge Erik Klipping myrdet (mordet i Finderup lade), og en rekke stormenn fra den danske politiske opposisjonen ble dømt til landflyktighet og tap av eiendom. De flyktet til Norge, der de inngikk allian-

se med den norske kongemakt. I Vigerusts artikkel er omtalt Folkmar Danchels (ca. 1787) avtegning av vernebrevet. Vedhengt brevet (som siden er tapt i brann) fantes en rekke våpensegl for norsk aristokrati som ellers ikke er kjent. Disse seglene finnes nu bare i Danchels tegninger. Her finner vi også avtegnet seglet til baron Isak Gautesson (av Talgje-ætten), som Gustav Storm mente var far til den avdøde på

Gravsten over Ramborg og Birgitta, døtre av Gustav Trolle. – S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid. Göteborg 1946, II Avbildningar s. 278.

La dalle funéraire de Ramborg et de Birgitta, les filles de Gustav Trolle.

gravstenen fra Fjære kirke. Omskriften er: [sigillum] YSAA[ci fil]II GOU[toni]. Våpenet er en løve som holder en pilespiss med vinger. Dette var jo virkelig interessant. Er det en pilespiss med vinger som løven på gravstenen fra Fjære kirke holder?

I september 2004, fikk jeg under ledelse av museumskonsulent Hanne Lovise Aannestad ved Oldsaksamlingen i Oslo, og sammen med Anders Bjønnes, Hans Cappelen og Geir Nordhus anledning til å studere stenen. Jeg var glad vi var så mange. Selv om stenen ikke er så stor, er det ikke lette saker å få frem fra en hylle. Stenen er svært slitt, men jeg mener å ha fått bekreftet at løven i skjoldet holder en pilespiss med vinger. Trøtteberg har en tegning av Isak Gautesons våpen, hvor skjoldet er kløvd med pilespiss med vinger i første felt og løve i andre felt. Men det er ikke antydning til noen delelinje i skjoldet på gravstenen fra Fjære kirke, og løven strekker benene over i dexter felt. Noen delelinje (kløvd skjold) er det heller ikke i Danchels skisse av Isak Gautessons segl. Selve dekorasjonen på stenen er svært slitt, mens skråfeltet rundt hele stenen med innskriften står tydelig frem. Har stenen ligget i et kirkegulv, slik jeg har sett det i Lunds domkirke og i Vadstena klosterkirke, og derfor blitt slitt? Vi diskuterte om det kan ha vært en tynn metallplate med dekorasjonen på selve stenen. Ved nærmere eftertanke mener jeg at noen metallplate kan ikke ha vært plassert på stenen. Ved de såkalte “church memorial brasses” var messingplaten plassert i en nedsenkning i stengulvet. Som Leigh Chapman skriver: “During the Reformation and the upheavals which followed it,

brasses in abbeys and cathedrals suffered particularly and, where once the floors were virtually paved with brasses, now only empty indents bear witness to the former glory.”⁴³

Men det skal være noen flekker med metall på stenen. Min tvillingbror August L. Nissen, som er tidligere geolog ved Norges geologiske undersøkelse, har nemlig også fått anledning til å studere stenen. Han kan for øvrig bekrefte at dette er klebersten.

Det kan virke litt underlig at ikke løvens venstre ben når ned i skjoldfoten, så vi får et åpent rom der. Vi diskuterte om det der kunne ha vært noe eget motiv i skjoldfoten. Men det kan også være at stenhuggeren har beregnet feil da han begynte å hugge inn motivet i skjoldet.

Øystein Ekroll har videre gjort meg oppmerksom på Sofie Kraffts tegning av gravstenen i A. W. Brøggers verk Stavangers historie i middelalderen. Slik hun har tegnet stenen, er det ikke vanskelig å forestille seg at løven holder en pilespiss med vinger.⁴⁴

Isak Gautessons segl. – Tegnet av Folkmar Danchel. T. H. Vigerust: Vernebrev fra kong Eirik (Magnusson) av Norge for de danske fredløse, Tønsberg 25. Juni 1287. I En røst fra Østerdalene. Festskrift til Lars Løberg på 40-årsdagen 27. mars 2000. Oslo 2000. *Le sceau d'Isak Gautesson.*

Avslutning

Noe vi ikke ser i den eldste norske kvinneheraldikken, og heller ikke senere, er rombeformete skjold for kvinner. Som min gode pennevenn, oberst Charles M. Hansen, Sausalito, California, skriver i brev av 2. mai 2004: “To my knowledge, Scandinavian heraldry never places arms of females on ovals or diamonds, as was done in England and other countries. Also, women in Scandinavia displayed their arms with helmet and crest, which was not the case in England”. Galbreath og Jéquier skriver også: “Sauf en Allemagne, les dames ne portent pas de cimier, mais elles se servent du timbre, couronne ou mortier de leur mari (Bortsett fra Tyskland, fører kvinner ikke hjelmtegn, men de benytter seg av sin ektemakes hjelm med hjelmtegn etc., kronc eller (dommer)barett)”.⁴⁵ Etter min mening er de rombeformete skjold for kvinner noe som ikke forekommer i Tyskland, eller der tysk heraldikk har øvet innflydelse. Det skulle tyde på at den norske heraldikken er påvirket sydfra fra Tyskland. Jeg vet at rombeformete skjold for kvinner forekommer i Sverige, men det er av helt nyere dato. Den tidligere islandske president Vigdís Finnbogadóttirs skjold som ridder av Elefantordenen henger i Frederiksborg slotskirke. Her var det ikke noe rombeformet skjold og jeg tror neppe noen islandsk kvinne vil plassere sitt våpen i et rombeformet skjold.

På 1700-tallet og utover i 1800-tallet finner vi ovale skjold i segl, både for damer og herrer. Her er det vel rokokkoen som har øvet innflydelse.

Noter

1. H. Nissen: *Den eldste personheraldikk i Norge*, i *Heraldisk Tidsskrift* 9:88, 2003, s. 321-353; S. T. Achen: *Heraldikkens femten glæder*. København 1978, s. 67.
2. *Norske Sigiller fra Middelalderen*. Første Bind. Verdslige Sigiller indtil Aar 1400. Udg. af H. J. Huitfeldt-Kaas. Oslo 1899-1950.
3. *Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra middelalderen*. Utg. av Chr. Brinchmann. Kristiania 1924.
4. H. Petersen: *Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede*. Kjøbenhavn 1892.
5. B. E. Hildebrand: *Svenska Sigiller*. Stockholm 1862.
6. Vi ser det av *Regesta Norvegica*, hvor det er registrert dokumenter undertegnet av kvinner, men hvor seglene i dag er forsvunnet.
7. E. Kittel: *Siegel*. Braunschweig 1970, s. 274; *Diplomatarium Norvegicum*. 1886, Bd. XII, nr. 34; *Sealed and certified. Bulls, Sigils and other Seals*. Stockholm Medieval Museum, exhibition catalogue no. 8. Stockholm uten år, s. 21; H. Bjørkvik: *Ingerd Ottesdotter (Rømer)*, i Norsk biografisk leksikon. Bd. 5, Oslo 2002, s. 29-30.
8. Seglcene for de to prinsesser Ingebjørg (Ingeborg) som ble gift med svenske hertuger og seglet for dronning Blanche, er gjengitt både i *Norske konge-sigiller* (note 3) og hos Hildebrand, og hvor Hildebrand er eldst (note 5).
9. A. Henrikson: *Svensk historia*. Bd. 1. Från äldsta tid till 1530. Stockholm 1972, s. 126-130; Erikskrönikan; E. Opsahl: *Ingebjørg Håkonsdatter*, i Norsk biografisk leksikon. Bd. 5, Oslo 2002, s. 24; H. Trætteberg: *Det norske kongevåpen i Gelre-våpenboka*, i *Heraldisk Tidsskrift* 3:23, 1971, s. 126-146; S. Clemmensen: *Middelalderens våpenbøger – den første heraldikk i farver*, i *Heraldisk Tidsskrift* 8:78, 1998, s.329-353. Her er kongen av Norge gjengitt i full rustning til hest fra l'Armorial de la Toison d'or et de l'Europe.
10. Note 7, E. Kittel, s. 274-283; J. Woodward and G. Burnett: *A Treatise on Heraldry, British and Foreign*. Newton Abbot Devon 1969, s. 453-455. Her nevnes også segl for kvinner; D. L. Galbreath & Jéquier: *Manuel du blason*. Nouvelle éd. Lausanne 1977, s. 230.
11. *Boutell's Heraldry*. Revised by C. W. Scott-Giles. London 1950, s. 128-130.
12. S. T. Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*. København 1973, s. 104, Porse med ørn, s. 170, Porse med søblad; Nils G. Bartholdy: *Cadency of Danish royal bastards i the 13th and 14th centuries*, i Académie Internationale d'Héraldique VIII Colloquium. Canterbury 29th August – 4th September 1993; Segl datert Stockholm 31. mars 1334 er trykt i *Diplomatarium Suecanum*. Bd. IV, nr, 3048 (s. 363) i Sveriges Riksarkiv; Segl datert Sjöborg 9. Oktober 1336 er trykt i *Diplomatarium Suecanum*. Bd. IV, nr. 3256 (s. 526), registrert i *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ*. 2. R, Bd. 1 nr. 1687 (s. 241) og i *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis*. Bd. I nr. 1759 (s. 287) i Rigsarkivet, København, Strø herred 39.
13. Note 3 og 5; GELRE B.R. Ms. 15652-56. Leuven 1992; Note 10, J. Woodward and G. Burnett, s. 716, 722; S. Imsen: *Blanca (Blanche) av Namur*, i Norsk biografisk

- leksikon. Bd. 1, Oslo 1999, s. 360; H. Pinoteau [og] C. Le Gallo: *L'Héraldique de Saint Louis et de ses compagnons*, i Les Cahiers Nobles 27. Paris 1966, 46s., 1bl., ill; Note 9, H. Trætteberg.
14. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. II, 1851, nr. 368.; *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. VIII, 1874, nr. 21; Note 9, H. Trætteberg.
 15. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. I, 1847, nr. 511.
 16. Nils G. Bartholdy: *Kroner og kors som unionsymboler*, i Margrete I. Nordens Frue og Husbond. Kalmarunionen 600 år. Essays og Udstillingskatalog. København 1996, s. 92-97; Se også Nils G. Bartholdy: *De tre kroner og korset. Unionsymbolik, ambition og rivalitet*, i Heraldisk Tidsskrift 8:79, 1997, s. 233-260.
 17. H. Petersen: *Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559*. Kjøbenhavn 1917, s. 6; *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. IV, 1858, nr. 586.
 18. Thelma Jexlev (Jørgen Olrik): *Philippa, 1394-1430, dronning*, i Dansk biografisk leksikon. Bd. 11. København 1982, s. 352; S. T. Achen: *Et par unionsvåbener i England*, i Heraldisk Tidsskrift 1:10, 1964, s. 447-448. Fotografi av dronning Philippas våpen.
 19. Note 2; *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. IV, 1857, 227; *Regesta Norvegica*. Bd. IV, 1979, nr. 1209.
 20. C. M. Munthe: *Norske slegtsterker*, i Norsk slekthistorisk tidsskrift. Bd. 1, 1928, s. 375; Note 10, D. L. Galbreath [og] L. Jéquier; s. 126.
 21. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. IV, 1857, 296; *Regesta Norvegica*. Bd. V, 1979, nr. 815; E. Bull: *Haakon Ogmundsson (Bolt)*, i Norsk biografisk leksikon. Bd. 5, Oslo 1931, s. 186.
 22. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. II, 1851, nr. 309; *Regesta Norvegica*. Bd. VI, 1993, Nr. 88.
 23. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. I, 1847, nr. 493; *Regesta Norvegica*. Bd. VII, 1997, nr. 1213.
 24. L. Tangeraaas: *Kritisk gjennomgang av norsk middelalderheraldikk*, i Heraldisk Tidsskrift 8:80, 1999, s. 435; Note 20, C. M. Munthe, s. 351-352. Munthe har også i sin artikkel *Norske slegtsterker på s. 339-383* avsnittet "Slegtssammenheng mellom forskjellige middelaldersætter i og utenfor Norge".
 25. Note 24, L. Tangeraaas, s. 435.
 26. H. Bjørkvik: *Folketap og sammenbrudd 1350-1520*, i Aschehougs Norges historie. Bd. 4, Oslo 1996, s. 56.
 27. A. Steinnes: *Hev "Tolga" vore Krun-gods?*, i Ætt og Heim. 1969, 49-53.
 28. Note 20, C. M. Munthe, s. 369.
 29. Note 24, L. Tangeraaas, s. 434; P. J. Tømmeraaas: *Ørnen – en barnerøver*. Trondheim 1997, 223 s. ill. På s. 168 er en tegning av Y. Hagen som viser våre største dagrovfugler i flukt; F. Engelmann: *Die Raubvögel Europas. Naturgeschichte, Kulturgeschichte und Falknerei*. Neudamm 1928, 834 s. ill.
 30. Note 1, H. Nissen, s. 328-330; Note 27; J. Ranke: *Svenska medeltidsvapen*. Bd. 2, Falun 2001, s. 697.
 31. Note 24, L. Tangeraaas, s. 434; Note 26, H. Bjørkvik s. 146; E. Opsahl: *Ogmund Sigurdsson til Hesby*, i Norsk Biografisk leksikon. Bd. 6, Oslo 2003, s. 110-11.
 32. Note 27; F. Brandt: *Proces fra 1597 angaaende en Stöl, Nödeteig, under Gaarden Thoug i Ryfylke, som Herr Olaf*

- Nilssøn, Ridder og Høvedsmand paa Bergenhus, i sin Tid skulde have tilvendt sin Gaard paa Talgöen*, i Norske Samlinger. Bd. I, Christiania 1852, s. 336-361.
33. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. I, 1847, nr. 515; *Regesta Norvegica*. Bd. VII, 1997, Nr. 1537.
34. K. Prange: *Danske våbenskjolde – de første generationer*, i Heraldisk Tidsskrift 9:90, 2004, s. 417-442; E. Verwoldt: *Borgerlig heraldik i dansk middelalder*, i Heraldisk Tidsskrift 1:3, 1961, s. 95-104.
35. O. J. Benedictow: *Norge*, i Den nordiske adel i senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer. Rapport til Det nordiske historikermøde i København 1971, 9-12 august. København 1971, s. 9-44.
36. *Diplomatarium Norvegicum*. Bd. III, 1855, nr. 45, *Regesta Norvegica*. Bd. II, 1878, nr. 1068.
37. *Regesta Norvegica*. Bd. II, 1978, nr. 622.
38. *Regesta Norvegica*. Bd. II, 1978, nr. 315
39. S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid. Monuments sépulcreaux du moyen-âge en Suède*. Bd. I, 1945, Text, s. 345, Bd. II, 1946, Avbildningar, s. 180.
40. G. Storm: *Om Gravstenen fra Fjære og en Sidegren af det norske Kongehus i 14de Aarhundrede*, i Historisk Tidsskrift 2. R, 3. B., Kristiania 1882, s. 207-221; A. W. Brøgger: *Stavangers historie i middelalderen*. Stavanger 1915, s. 72; Ø. Ekroll: *Her hvilir... Nidarosdomens gravsteinutstilling*. Trondheim 2001; J. B. Løffler: *Danske Gravstene fra Middelalderen. Pierres tumulaires danoises du moyen âge*. Kjøbenhavn 1889, s. 25, VI, pl. XIX. *Avec résumé en français*.
41. Se note 39, Bd. I. Text, s. 264 (Ramborg og Birgitta Gustavsdötre), s. 496 (Katarina Erengislesdotter og Katarina Gustavsdötre), Bd. II. Avbildningar s. 278 (Ramborg og Birgitta Gustavsdötre), s. 277 (Katarina Erengislesdotter og Katarina Gustavsdötre).
42. T. H. Vigerust: *Vernebrev fra kong Eirik (Magnusson) og hertug Håkon (Magnusson) av Norge for de danske fredløse, Tønsberg 25. Juni 1287*, i En røst fra Østerdalene. Festskrift til Lars Løberg på 40-årsdagen 27. Mars 2000. Oslo 2000; H. Trætberg: *Borg i segl, mynt og våpen*. Oslo 1967, s. 48.
43. L. Chapman: *Church brasses and brass rubbing*. Haverfordwest 1987, s. 7; Note 18, H. Tætberg, s. 48.
44. A. W. Brøgger: *Stavangers historie i middelalderen*. Stavanger 1915, s. 72-74.
45. Se note 10, Galbreath & Jéquier, s. 230; Galbreath & Jéquier skriver også s. 67: *Dans les pays scandinaves, en Bohème et général dans la plupart des pays de l'Est européen, l'héraldique est nettement influencée par l'Allemagne*.

Résumé

Les femmes qui, au Moyen Âge, portaient des armoiries et cachetaient leurs lettres, étaient pour la plupart de dignité princière et de noblesse. En Norvège nous avons des sceaux armoriaux de deux princesses norvégiennes et de trois reines norvégiennes du quatorzième et du cinquième siècles. Mais il y a aussi des armoiries et des sceaux destinés pour les femmes de la noblesse et la bourgeoisie.

La princesse Ingebjørg (Ingeborg), fille du roi Eirik Magnusson, portait dans son sceau le lion norvégien, que est de gueules au lion couronné d'or tenant une hache d'armes d'argent avec un manche

d'or. Elle épousa en 1312 le duc suédois Valdemar, fils du roi Magnus Ladulås.

La princesse Ingebjørg (Ingeborg), fille du roi Håkon 5 Magnusson (le frère cadet de Eirik Magnusson), épousa le duc suédois Erik (le frère cadet de Valdemar). Dans son sceau (1318) elle portait deux bannières, à dextre le lion norvégien: de gueules au lion couronné d'or armé lampassé d'azur tenant une hache d'argent avec un manche d'or et à senestre le lion de Folkung: d'azur à trois filets en barre d'argent accompagné d'un semé de coeurs de gueules au lion brochant couronné d'or lampassé de gueules. La famille des Folkung regna sur la Suède aux XIIIe et XIVe siècles.

Après le mort d'Erik, elle épousa le duc de Halland et Samsø, Knut Porse. En tant que duchesse de Halland et Samsø, Ingebjørg portait dans son sceau (1340), écartelé, 1. Norvège, 2. Samsø, un aigle, 3. Halland, un lion au chef, 4. Le lion de la famille des Folkung.

Elle portait aussi en 1334 un sceau avec le lion de la famille des Folkung, et en 1336 un sceau avec les armoiries de la Norvège, la famille des Folkung et Halland.

Blanche de Namur, reine de Norvège et de Suède, fille du comte Jean de Namur et Maria d'Artois portait dans son sceau: 1. Les armoiries de la famille des Folkung, 2. Norvège, 3. Namur, un lion couronné, brochant sur le tout à la cotice, 4. Artois, semé de France au lambel [de trois pendants chargés chacun de trois châteaux].

Margrete (Marguerite) Valdemarsdatter (1353-1412), était reine de Danemark, de Norvège et de Suède.

Margrete a un sceau de 1375, où l'on trouve la reine sur un trône et avec les armoiries de la Norvège, du Danemark, du Slesvig, et les armoiries de la famille des Folkung.

En 1388 elle portait un sceau avec St. Olav sur un trône tenant une hache d'armes.

Margrete avait aussi deux sceaux secrets, l'un avec trois couronnes et la légende +secretum + secretum + [secretum] + secretum : secretum et l'autre avec la tête d'une femme et la légende +secre+tum++secre+tum.

Nous avons aussi le sceau de Philippa d'Angleterre, épouse d'Erik de Poméranie, roi du Danemark, de la Norvège et de la Suède.

Philippa avait un sceau parti des armoiries d'Erik et d'Angleterre.

Nous avons aussi cinq sceaux pour les femmes de la noblesse et la bourgeoisie norvégiennes. Katarina Knutsdatter était la femme d'Ogmund Finnsson, le grand sénéchal du roi de la Norvège. Ogmund Finnsson portait dans son sceau une pointe de flèche ailée.

Dans l'église du monastère de Vadstena, Suède, il se trouve la dalle funéraire d'Helena de Tönsberg, Norvège, morte probablement en 1424. Les armoiries de la dalle sont un peu rabougri, mais je crois pourtant que ce sont les armoiries de la famille Bolt.

Ensuite, nous avons la dalle funéraire de l'église de Fjære, dans le département d'Aust-Agder, aujourd'hui dans le Musée de l'Université d'Oslo. La pierre porte une décoration dont le motif est une femme avec une couronne. Devant la femme est placé un écu, avec un lion. Malheu-

reusement, aujourd'hui la pierre est très usée, et sa décoration est indistincte. Le lion porte peut-être un instrument. L'inscription est: "Ci-gît la fille d'Isaac de la famille heureuse du roi norvégien et du prince danois".

La femme est la fille d'Isaac, mais le nom de la défunte est inconnu. L'historien Gustav Storm (1882) suppose qu'Isaac est le baron Isak Gautesson (le fils de Gaute) de Tolga, et que le baron Gaute de Tolga est son père. Gaute de Tolga portait dans son sceau deux bras issant des flancs tenant un heaume. Le petit-fils du baron Gaute de Tolga est Gaute Isaksson. Il portait dans son sceau un lion tenant une épée, mais dans un document de 1287 on trouve le sceau d'Isak Gautesson où il porte un lion tenant une pointe de flèche ailée. Peut-être nous avons les mêmes armoiries qu'à la dalle funéraire de l'église de Fjære, un lion tenant une pointe de flèche ailée.

La femme a une couronne même si elle n'est pas une princesse mais une dame noble.

Løffler écrit: "Au monument d'une noble demoiselle, Margrete Hemmingsdatter (fille de Hemming), morte en 1311 [à l'église de Sengeløse, dans le départe-

ment de Copenhague, Danemark], nous voyons figurée la Vierge en reine des cieux avec la couronne et le sceptre". Cependant, je ne crois pas que ce soit correct. Je pense que c'est une femme non mariée.

Dans l'église du monastère de Vadstena, Suède, nous avons la dalle funéraire d'une jeune fille noble Katarina Gustavsdotter et sa mère Katarina Erengislesdotter. Tandis que la jeune fille porte une couronne, sa mère porte un foulard. Dans l'église de Väster-Åker, Uppland, Suède on trouve une dalle funéraire (1350) de deux soeurs non mariées, Ramborg et Birgitta, qui étaient les filles du chevalier Gustav Arvidsson Trolle. Elles portent des couronnes.

L'historien Gustav Storm (1882) maintient que la défunte est l'une des filles du baron Isak Gautesson (le fils de Gaute), Cecilia Isaksdatter (la fille d'Isak), épouse du chevalier Martin Thoralfsson de Eidsa, ou une soeur de Cecilia (dont le prénom est inconnu), une femme mariée aussi, qui avait un fils, Gaute Håkonsson (le fils d'Håkon). Mais je crois que c'est une autre soeur de Cecilia, une femme non mariée, parce qu'elle porte une couronne.

Nordiske våbener i to tyske krøniker

Af Nils G. Bartholdy

Den sachsiske Verdenskrønike

De allerældste eksisterende farvelagte gengivelser af de tre skandinaviske kongerigers våbener ses i den franske våbenbog *Armorial Wijnbergen* og må dateres til ca. 1285.¹ Våbenbogen blev fundet i 1930 og først for alvor kendt, da Paul Adam-Even og Léon Jéquier publicerede den i *Archives Héraldiques Suisses* i 1951-54. Poul Bredo Grandjean, der ikke kendte *Wijnbergen*, gik i sin bog "Det danske Rigsvaaben" fra 1926 ud fra, at

den ældste eksisterende farvelagte gengivelse af det danske våben sås i Berliner-versionen af *Den sachsiske Verdenskrønike*. Han støttede sig til afhandlingen "Billedlige Fremstillinger af Slaget ved Bornhøved" af W. Mollerup, der i 1888 med udgangspunkt i Bremen-afskriften af verdenskrøniken daterede våbengengivelsen til tiden mellem 1260 og 1281 eller kun lidt senere.²

I Mollerups afhandling er der en farvelagt litografi af Berliner-versionens gen-

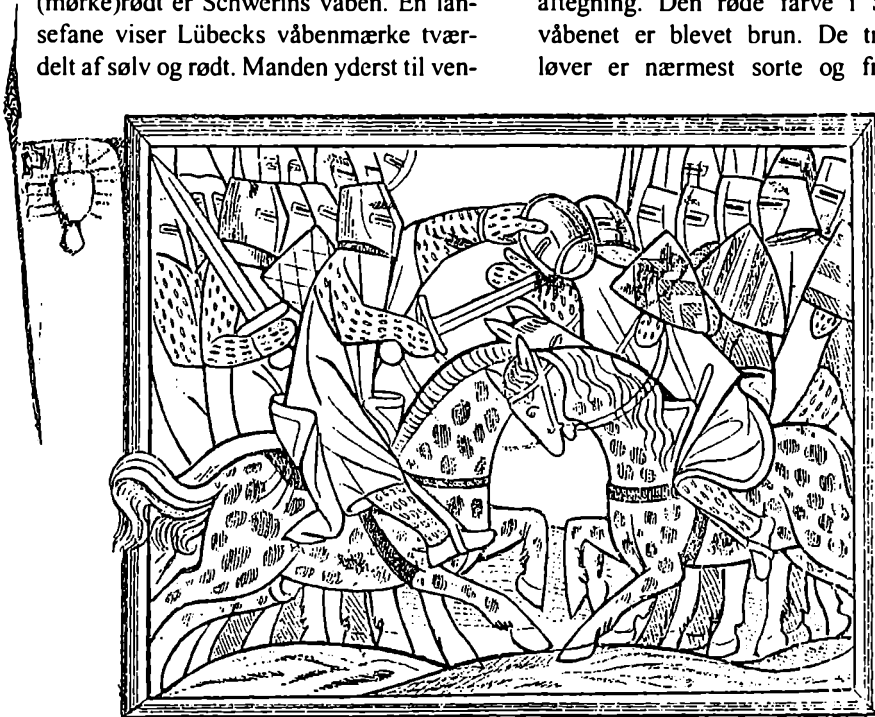
Slaget ved Bornhøved 1227 i Berliner-versionen af *Den sachsiske Verdenskrønike*. Til venstre ses Schwerins våben på to skjolde og Lübecks våbenmærke i en lanscfane. Til højre ses det danske våben på et skjold og i en lanscfane. 1. fjerdedel af 1300-tallet. Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, Ms.germ.fol.129, folio 123 verso.

Die Schlacht bei Bornhoewed 1227 in der Berliner Handschrift der Sächsischen Weltchronik. Links zwei Schilde mit dem Wappen Schwerins und eine Lanzenfahne mit Lübecks Wappen. Rechts das dänische Wappen in einem Schild und in einer Lanzenfahne. 1. Viertel 14. Jh.

givelse af slaget ved Bornhøved i Holsten i 1227, hvor Valdemar Sejr sammen med sin søstersøn Otto af Lüneburg forgæves kæmpede imod grev Henrik af Schwerin, hertug Albrecht af Sachsen og Lübeckerne. Slagets udfald betød enden på det danske østersøvælde.

Den nævnte litografi er udført af Magnus Petersen "i tro Efterligning af Originalen", som Mollerup skriver. Kong Valdemars modstandere til hest ses til venstre. To skjolde tværdelt af guld og (mørke)rødt er Schwerins våben. En lansefane viser Lübecks våbenmærke tværdelt af sølv og rødt. Manden yderst til ven-

stre med en stor bredskygget hat, en her-tughat, kan være Albrecht af Sachsen. Rytterskaren til højre er danskerne, hvor den forreste rytter bærer et skjold med tre nærmest grønlig-løve i guld, og det samme våbenmærke ses i en lansefane. Løverne er ukronede og ikke omgivet af hjerter. Skikkelsen med krone yderst til højre skal formentlig forestille den flygtende kong Valdemar. I det originale Berliner-håndskrift har våbenerne ikke så klare farver som på Magnus Petersens aftegning. Den røde farve i Schwerin-våbenet er blevet brun. De tre danske løve er nærmest sorte og fremtræder

Slaget ved Bornhøved 1227 i Bremen-versionen af Den sachsiske Verdenskrønike aftegnet af Magnus Petersen. De kæmpendes skjolde kan ikke identificeres. Til venstre ses en lansefane med det holstenske nældeblad. Tidligst ca. 1300/1. fjerdedel af 1300-tallet. Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, Ms. a. 33, folio 96 recto.

Die Schlacht bei Bornhoeved 1227 in der Bremer Handschrift der Sächsischen Weltchronik, gezeichnet von Magnus Petersen. Die Schilde der Kämpfenden sind nicht identifizierbar: Links eine Lanzenfahne mit dem holsteinischen Nesselblatt. Frühestens um 1300/1. Viertel 14. Jh.

meget utydeligt i lansefanen. Om farverne var klarere, da Magnus Petersen i sin tid kopierede tegningen, kan næppe afgøres i dag. Det kan vel ikke udelukkes, at han gengav våbenene tydeligere, end de faktisk var. Der kan dog ikke herske tvivl om, at Magnus Petersen i så fald er gået i den rigtige retning. Det er med sikkerhed den danske konges våben, der er gengivet i Berliner-versionen,³ og af den grund er den under alle omstændigheder af interesse.

Den sachsiske Verdenskrønike er overleveret i ikke færre end 47 håndskrifter, der indholdsmæssigt er meget forskellige. De har været genstand for intensive undersøgelser. I en meget grundig oversigt trykt i 1997 foreligger der en samlet vurdering af forskningens stade.⁴ Verdenskrøniken er skrevet på middelnedertysk og henvender sig navnlig til et lægmandspublikum i de selvbevidste tyske byer. Ophavsmanden er formentlig Eike von Reggow, forfatteren af "Sachsenspiegel", der har stor retshistorisk interesse.

Bremen-håndskriftet, som i 1500-, 1600- og 1700-tallet havde danske ejere, blev oprindelig skænket til en greve af Holsten, muligvis grev Gert (død 1340). Det holstenske nældeblad er tegnet ved siden af en kampscene, der forestiller slaget ved Bornhoved, men ikke gengiver det danske våben. Bremen-håndskriftet, der ligger i Staats- und Universitätsbibliothek Bremen,⁵ dateres nu til tidligst omkring 1300 eller første fjerdedel af 1300-tallet.

Berliner-håndskriftet, der indeholder ca. 400 illustrationer med det danske våben i en af dem, har en overgang været ejet af rådsherrer i Lübeck, inden det i

1600-tallet kom til kurfyrsten af Brandenburgs bibliotek og derfor i dag tilhører Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz.⁶ Kronologisk går krøniken til 1229. Den begynder med Gudfader og skabelsesberetningen og højdepunkter i oldtidens historie og fortsætter med vigtige begivenheder som Kristi fødsel, martyrlegender, kejser Konstantins dåb, Helenas fund af korset, Karl den Stores kroning, Frederik Barbarossas død og – slaget ved Bornhoved.⁷ Man må derfor sige, at denne skelsættende kamp i Danmarks historie er blevet sat ind i en større sammenhæng. Berliner-håndskriftet dateres nu til første fjerdedel af 1300-tallet og er således lidt yngre end Wijnbergen-våbenbogen.

Den vistnok ældste version af Den sachsiske Verdenskrønike dateres til ca. 1260 og findes i Forschungsbibliothek Gotha der Universität Erfurt.⁸ Den er rigt illustreret, men desværre mangler der en tegning på det sted, hvor slaget ved Bornhoved omtales.

Den mecklenburgske Rimkrønike

I Den mecklenburgske Rimkrønike, der er forfattet ca. 1378 af ridderen Ernst von Kirchberg og opbevares i Mecklenburgisches Landeshauptarchiv i Schwerin, er der gengivet en række våbenmærker i form af bannere med relation til Norden.

En prægtig titelminiature, der viser Albrecht af Mecklenburg som svensk konge holdende et blå banner med tre guld kroner, er en tidlig dokumentation af trekronervåbenets tinkturer. Ved siden af ham sidder hans far, hertug Albrecht af Mecklenburg (død 1380), som var gift

med den svenske konge Magnus Eriks-sons søster Eufemia. Han holder to faner med våbenmærker for Mecklenburg (et tyrehoved), Rostock (en grif) og Schwerin (en tværdeling). Et udsnit af miniaturen med kong Albrecht og det svenske kongebanner i en farvelagt litografi udført af Magnus Petersen blev publiceret i 1882 af Henry Petersen i dennes afhandling "Et

Albrecht af Mecklenburg, konge af Sverige, holdende det svenske trekronerbanner og hans far hertug Albrecht II af Mecklenburg holdende bannere med Mecklenburgs, Rostocks og Schwerins våbener. Den mecklenburgske Rimkrønike, ca. 1378. Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

Albrecht von Mecklenburg, schwedischer König, mit Banner mit den drei Kronen Schwedens und sein Vater Herzog Albrecht von Mecklenburg mit Bannern mit Wappen von Mecklenburg, Rostock und Schwerin. Mecklenburgische Reimchronik, etwa 1378. Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck".⁹

I en initialminiature, der indleder et kapitel om, hvordan de nordiske folk forfulgte og besværede kristenheden,¹⁰ ses en konge til hest holdende tre bannere med våbenmærker for Danmark (tre blå løver i guld), Norge (en guld løve med en sølv økse i rødt) og Sverige (en blå løve over

Ridende konge, utvivlsomt den tyske konge Arnulf, med tre bannere med våbener for Danmark, Norge og Sverige. Den mecklenburgske Rimkrønike, ca. 1378. Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

Reitender König, zweifelsohne der deutsche König Arnulf, mit drei Bannern mit den Wappen Dänemarks, Norwegens und Schwedens. Mecklenburgische Reimchronik, etwa 1378. Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

tre sølv strømme i guld). For at være korrekt skulle den svenske folkungeløve have været guld i blå. I det danske banner og det norske banner er løverne ukronede, og de tre danske løver er ikke omgivet af hjerter. Men der kan ikke være tvivl om, at meningen har været at gengive de tre nordiske kongerigers våbener. Rimkrønikens tekst det pågældende sted beskriver de

Markgreve Hermann kaldet Billung med bannere med våbener for Braunschweig til højre og Lüneburg til venstre. Den mecklenburgske Rimkrønike, ca. 1378. Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

Markgraf Hermann, genannt Billung, mit Bannern mit den Wappen Braunschweigs rechts und Lüneburgs links. Mecklenburgische Reimchronik, etwa 1378. Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

hærgende nordiske vikingers togter i 800-tallet mod bl. a. Paris og giver en forklaring på, hvorfor det hedder Normandiet. Årstallet 877 nævnes i forbindelse med danske hærgninger i Sachsen. Senere brænder danskerne Köln og Trier og bruger kejserborgen i Aachen som stald. Disse begivenheder fandt sted i 882. Kejser Karl III den Tykke, der regerede 876-887,

Svend Tveskæg, konge af Danmark, med det danske banner. Den mecklenburgske Rimkrønike, ca. 1378. Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

König Sven Gabelbart von Dänemark mit dem dänischen Banner. Mecklenburgische Reimchronik, etwa 1378. Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin.

forsøger at gå imod “dy Thene, Sweden vnd Nortmanne”, men trækker sig tilbage, hvad rimkrøniken kun har hån tilovers for. Karl den Tykkes efterfølger Arnulf prises for et angreb på Danmark.

I en udgave af rimkrøniken trykt i 1997¹¹ tolkes billedet af den ridende konge som Karl den Tykke, og de tre bannere skulle symbolisere genforeningen af karolingerriget under hans herredømme. Men denne forklaring er ikke sandsynlig. I den ovennævnte afhandling fra 1882 er den ridende konge gengivet med farvelagte bannere i en litografi udført af Magnus Petersen, og i teksten udlægger Henry Petersen kongen som “normannerkongen”. I “Norges gamle Vaaben, Farver og Flag” fra 1894 opfatter G. Storm ham som “den nordiske konge”.¹² Men disse tolkninger kan ikke være rigtige. Den ridende konge med de tre nordiske bannere skal utvivlsomt forestille den tyske konge og senere kejser Arnulf, der vandt en sejr over vikingehæren i 891, og de tre våbenbannere må opfattes som trofæer. At der er tale om en anakronisme, turde vel være indlysende.

En initialminiature forestillende en af Henrik Løves forfædre Hermann kaldet Billung,¹³ der i 953 blev indsat som markgreve af den tyske konge Otto I og i 961 blev hertug af Sachsen, har en vis interesse set fra et nordisk synspunkt på grund af de våbenbannere, han holder. Det ene viser Braunschweigs to guld løver i rødt, der er en brisure af det engelske kongevåben og skyldes, at Henrik Løve var gift med en engelsk kongedatter. I det andet ses Lüneburgs blå løve i guld omgivet af små røde figurer (hjerter). Det er en brisure, der i løbet af 1200-tallet blev dannet

af det danske kongevåben og kan føres tilbage til ægteskabet mellem Valdemar den Stores datter Helene og Henrik Løves yngste søn Wilhelm af Lüneburg. Der er altså også i dette tilfælde tale om en anakronisme i rimkrøniken. I teksten omtales danskere og vendere ikke for det gode.

Heller ikke den danske konge Svend Tveskæg får en positiv omtale i rimkrøniken. Det berettes, hvordan han førte krig mod sin kristne far Harald Blåtand, der døde uskyldig af sine sår, og at han modarbejdede kirken og angreb England. I initialminiaturen¹⁴ holder kong Svend et banner med det danske våbenmærke, tre ukronede blå løver i guld. Men også i dette tilfælde er våbenet anakronistisk. Svend døde i 1014 – længe før heraldikken var opfundet.

Denne artikel er en uddybning af to temaer i et foredrag om de ældste afbildninger af det danske kongevåben, der blev holdt på den 2. nordiske heraldikerkonference i Åbo i 2003

Noter:

1. Jfr. Sven Tito Achen: De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen, *Heraldisk Tidsskrift* nr. 20, 1969, s. 441ff med gengivelser i farver.
2. *Aarhøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* II.3, 1888, s. 219-37.
3. Folio 123 verso.
4. Jürgen Wolf: *Die Sächsische Weltchronik im Spiegel ihrer Handschriften. Überlieferung, Textentwicklung, Rezeption*, München 1997.
5. Med signaturen Ms. a. 33.
6. Med signaturen Ms.germ.fol.129.
7. Hans Wegener: *Beschreibende Verzeich-*

- nisse der Miniaturen-Handschriften der Preussischen Staatsbibliothek zu Berlin 5. bind, Leipzig 1928, s. 123-25.
8. Med signaturen Ms Membr. I 90.
 9. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1882, s. 1-56.
 10. Capitulum 7.
 11. Christa Cordshagen & Roderich Schmidt (udg.): *Mecklenburgische Reimchronik des Ernst von Kirchberg. Im Auftrag der Historischen Kommission für Mecklenburg und in Verbindung mit dem Mecklenburgischen Landeshauptarchiv Schwerin*, Köln, Weimar, Wien 1997. – Håndskriftets arkivsignatur er Bestand 1.12-1 Chroniken, Nr. 1.
 12. G. Storm: *Norges gamle Vaaben, Farver og Flag*, Kristiania 1894, planche I.
 13. Capitulum 11.
 14. Capitulum 16.

Kurzfassung

Das Vorkommen des dänischen Wappens in der Berliner Handschrift der Sächsischen Weltchronik galt lange als die älteste existierende farbige Abbildung des Wappens der Dänenkönige. Heute wissen wir, dass die Zeichnungen im Armorial Wijnbergen älter sind. Laut der neuesten Forschung datiert die Berliner Handschrift vom 1. Viertel des 14. Jahrhunderts. Darin kommt das Wappen Dänemarks in einer Kampfszene, welche die für König Waldemar II. schicksalhafte Schlacht bei Bornhoeved in Holstein im Jahre 1227 darstellt, in einem Schild und in einer Lanzenfahne zum Vorschein. Die drei Löwen erscheinen nun nicht blau, sondern beinahe schwarz, und deren Umriße in der Fahne sind sehr schwach.

Das es sich um das dänische Wappen handelt, darüber ist aber kein Zweifel. In der vielleicht ein bisschen älteren Bremer Handschrift der Weltchronik ist das holsteinische Nesselblatt neben einer Kampfszene, die dieselbe Schlacht, aber ohne ein dänisches Wappen, darstellt, abgebildet. Einer der Gegner Waldemars war der Graf von Holstein.

In der Mecklenburgischen Reimchronik des Ritters Ernst von Kirchberg, um 1378, sind einige Wappen in Bannern abgebildet, welche sich auf die nordischen Länder beziehen – die meisten übrigens in einer völlig anachronistischen Weise. Die Titelmanier zeigt den schwedischen König Albrecht von Mecklenburg mit dem Dreikronenwappen Schwedens (eine frühe Dokumentation von dessen Farben) und seinen Vater, den mecklenburgischen Herzog Albrecht II., mit den Wappen von Mecklenburg, Rostock und Schwerin. In einer Initialminiatur eines Kapitels über die nordischen Völker, welche die Christenheit verfolgten, reitet ein König mit den Wappen Dänemarks, Norwegens und Schwedens (Folkungerlöwe). Es ist zweifelsohne der deutsche König und später Kaiser Arnulf, der die drei nordischen Banner als Trophäen trägt, weil er das Wikingerheer besiegte. In einer anderen Initialie stellt sich der Ahnherr Heinrich des Löwen, Markgraf Hermann, genannt Billung, mit den Wappen Braunschweigs und Lüneburgs vor. Der Lüneburger Löwe von Herzen umgeben ist eine Brisüre des dänischen Königswappens aus dem 13. Jahrhundert. Der dänische König Sven Gabelbart hält in seiner Initialie ein Banner mit den drei dänischen Löwen.

Slægten Rosenkrantz' firedelte våben

Af Aage Andersen

Slægten Ebersteins oprejste, kronede Sløve blev i begyndelsen af 1500-tallet optaget i Rosenkrantzernes våben med støtte i en ikke verificerbar slægtebogstradition om familieskab de to adels-slægter imellem. Rosenkrantzerne placerede den nævnte løve i andet og tredje felt i slægtens nye firedelte skjold. Det er hensigten i det følgende at se, om den i litteraturen omtalte førstegangsanvendelse af dette våben, der henføres til 1527, stemmer overens med de bevarede kilder.

Holger Holgersen

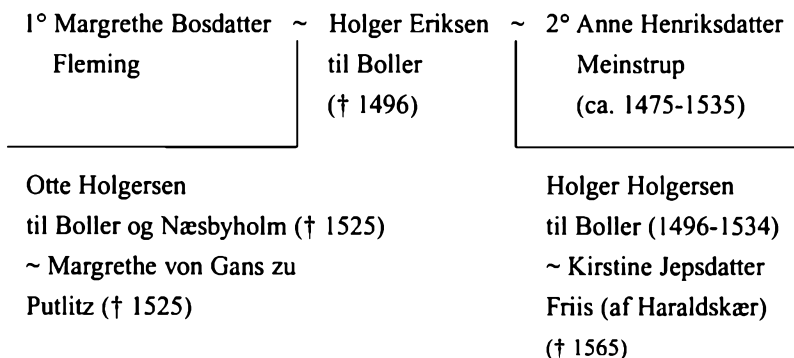
I fortsættelsen af den af Konrad Barner (1836-1903) påbegyndte monografi over slægten Rosenkrantz fra 1872 slog Arnold Heise (1837-1915) fast,¹ at Holger Holgersen (1496-1534) formentlig var den første, der havde optaget løverne fra Ebersteinvåbenet i sit våbenskjold. Dette udsagn hærkede Heise en smule i biografien over ham i Dansk Biografisk Lexikon,² hvor der står, at de to løver fra slægten Ebersteins våben første gang er brugt i hans segl i 1527. Senere forskning er dog vendt tilbage til Heises første, noget mere forsigtige udsagn og formoder, at Holger Holgersen, efter hvad der foreligger, er den første, som anvendte det udvidede våben.³

Holger Holgersen var en fremtrædende person allerede ved kongerne Hans' og Christian IIs hoffer som søn af rigsråden Holger Eriksen (død 1496) og lensman-

den, senere hofmesterinde Anne Meinstrup (ca. 1475-1535). Han blev formentlig slået til ridder ved Frederik Is kroning i 1524, men opnåede aldrig sæde i rigsrådet. Han var i årene frem til 1527 forlenet med Koldinghus. Nævnte år overtog han lenet Nykøbing på Falster fra Mogens Bille (død 1538). Det herved udfærdigede inventarium var affattet som en udskåren skrift, hvilket vil sige, at de oprindeligt to enslydende udfærdigelser, nedfældet på samme stykke papir, var blevet adskilt ved at gennemskære papiret i en bølgelinie. I tvivlstilfælde kunne man så dokumentere ægtheden ved sammenføring af de to stykker papir. Det eksemplar, som Mogens Bille har modtaget, er ikke overraskende forsynet med et aftryk af Holger Holgersens signet. I dette ses en toradet skaktavlet skråbjælke gennem første og fjerde felt (Rosenkrantzernes oprindelige våben) og en forenklet, kunstnerisk set ikke veludført løve i andet og tredje felt, hvorover ses to vesselhorn med en rosenkrans flankeret af to H'er.⁴ Dette inventarium er udstedt den 13. november 1527, og det er hertil man har henvist, når førstegangsanvendelsen af slægtens firedelte våben har været på tale.

Otte Holgersen

Holger Holgersen havde imidlertid en ældre halvbror, Otte Holgersen, der skrev sig til Boller og dertil havde arvet store godser i Norge, hvor han også en tid var lensmand. Senere blev han af kong Chris-

tian II betænkt med danske len, herunder Tørning, og optaget i rigsrådet.

Under et familiebesøg i Lübeck i 1525 blev Otte Holgersen angrebet af pest og døde i begyndelsen af oktober måned. Få dage før var hans hustru, Margrethe von Gans zu Putlitz, der ligeledes var angrebet af pesten, afgået ved døden. De blev begge bisat i Lübeck Domkirke, men blev senere flyttet til Bollers sognekirke Ut. Sønnen, Rosenholms bygherre, Jørgen Rosenkrantz (1523-1596) overførte forældrene til Hornslet Kirke, hvor han etablerede et mausolæum for slægten. Christian Axel Jensen formodede, at gravstenen over forældrene ud fra dens form, indskriftens sprogdragt og hele billedkomposition er et samtidigt lybsk arbejde.⁵

Kaster man et blik på den grågrønne sten i våbenhuset i Hornslet Kirke er både Rosenkrantzernes og Gansernes våbener iøjnefaldende. Det er førstnævntes våben, der har vor interesse. Heri ses en kronet løve med busket hale og tunge hængende ud ad munden i første og fjerde felt og Rosenkrantzernes oprindelige våben, den skaktavlede skråbjælke, i andet og tredje

felt. De to løver ses i øvrigt at vende den samme vej (ill. 1).

Den kyndige antikvar, arkivtegneren Søren Abildgaard (1718-1791) besøgte i 1770 Hornslet Kirke og aftegnede her bl.a. Otte Holgersen og Margrethe von Gans zu Putlitz' gravsten. Hans tegning viser, at han ikke kunne se hele stenen og således ikke kunne gengive hele indskriften. I strid med gravstenens gengivelse har Abildgaard tegnet de to løver som vendende i første felt mod højre og i fjerde felt mod venstre (ill. 2). Abildgaard fortsætter, at "dette Rosenkrantz Vaaben har alle de insignia, som nu bruges baade i Hielm og i Feldt, dog har Hielmtegnene her nemlig de tavlede Wæsselhorn hver 8 Paafugl Fiedre".⁶ Gravstenen er sandsynligvis fremstillet umiddelbart efter ægtefællernes død i 1525, men en snævrere datering er ikke mulig, og vi kan derfor ikke være sikre på at stå over for et eksempel på anvendelsen af det firedelte skjold, der er ældre end Holger Holgersens oven for nævnte fra 1527.

Under studiet af gravstenen meldte spørgsmålet sig, om udformningen af

III. 1. Otte Holgersens og Margrete von Gans zu Putlitz' gravsten står i dag i våbenhuset i Hornslet Kirke. – Foto: Rikke Agnete Olsen efter Chr. Aksel Jensen: Danske Adelige Gravsten, tavle 27. *Der Grabstein von Otte Holgersen und Margrete von Gans zu Putlitz steht heute in dem Kirchenorraum der Kirche von Hornslet.*

Ill. 2. Arkivtegner Søren Abildgaards gengivelse af Otte Holgersens og Margrete von Gans zu Putlitz' gravsten i Hornslet Kirke. På Abildgaards tid lå stenen nordvest for alteret og dens øverste del var skjult under knæfaldets rækværk, hvorfor den øverste inskriptionslinie var skjult. – Nationalmuseet, København. Antikvarisk-topografisk arkiv 1986:1144. Foto: Nationalmuseet, København.

Der Grabstein von Otte Holgersen und Margrete von Gans zu Putlitz in der Kirche von Hornslet von dem Archivzeichner Søren Abildgaard gezeichnet. Der oberste Teil des Grabsteines war zur Zeit Abildgaards von dem Kniefall gedeckt, deshalb konnte er die oberste Inskriptionslinie nicht sehen.

skjoldet her også kunne spores i Otte Holgersens segl. I *Danske Adelige Sigiller* er der tegnet et aftryk af hans segl med henvisning til brugen under breve fra perioden fra 1508 til 1525 (ill. 3).⁷ Som forberedelserne til og arbejdet med tilrettelæggelsen af udgaven af den rigsomfattende danske lovgivning i tiden forud for Koldingrecessen af 1558⁸ skred frem, blev det tydeligt, at Otte Holgersen sideløbende med anvendelsen af en seglstampe, hvis aftryk svarer til illustration 3, benyttede en anden stampe i lighed med andre adelige, f. eks. fætteren, ridderen og rigsråden Oluf Nielsen til Vallø (ca. 1490-1545).⁹ I den føromtalte udgave af de danske love skal også kong Frederik Is håndfæstning af 3. august 1523 indgå, og under det ene eksemplar heraf er Otte Holgersens segl ganske tydeligt.¹⁰ Man ser løverne eller løveilluderende figurer i skjoldets første og fjerde felt og toradede skaktavlede skråbjælker i andet og tredje felt. Herover ses hjelm og vesselhorn flankeret af OH i en ottekantet, aflang ramme. På den anden udfærdigelse¹¹ er seglet afslidt og kan ikke bestemmes. Otte Holgersen har ligeledes anvendt stampen med løverne, da han som rigsråd den 10. august 1523 forpligtede sig til at "kåre, kejse og udvælge" en af den udvalgte konges sønner, såfremt den udvalgte selv skulle afgå ved døden (ill. 4).¹² Under samme konges foreløbige håndfæstning, der er udstedt i Viborg den 26. marts 1523, og hvori Otte første gang nævnes som medlem af rigsrådet, er seglet ikke bevaret – kun påskriften på remmen er tilbage; og denne hjælper os ikke hverken med hensyn til seglet eller slægtsnavnet, da der kun står Otte Holgersen. Vi kan

Ill. 3. Otte Holgersens segl med omskriften: ...otte holgers... om skjoldet med toradskaktavlet skråbjælke. – Foto: Rikke Agnete Olsen efter Danske Adelige Sigiller L xxiii 76. *Das Siegel des Otte Holgersen mit der Umschrift: ...otte holgers... um den Schild mit einem zweireihigen schachtbrettartigen Schrägbalken.*

således konstatere, at Otte Holgersen har brugt det firedelte skjold med løverne i alle fald i august 1523.

Om løverne i det udvidede Rosenkrantz-våben kommer fra slægten von Eberstein er tvivlsomt. Da Otte og Holger Holgersen var halvbrødre, skal en eventuel ane fra den tyske slægt søges på fædrene side, som nævnt i adelsårbogen,¹³ men en anetavle opstillet ud fra de tilgængelige stamtavler for de to brødre viser ikke en sådan ane. Slægten har dog tillagt traditionen så stor vægt, at man lod Eberstein-våbenet vandre ind i våbenskjoldet.¹⁴

Konklusion

Sammenfattende må vi konstatere, at Holger Holgersen ikke er den første, der har anvendt Rosenkrantzernes firedelte skjold, hvorimod hans halvbror Otte Holgersen, med lettere omskrivning af Arnold Heises ord, er den første – så vidt vi nu

Ill. 4. Otte Holgersens segl fra 10. august 1523. Skjoldet, der har en løve i første og fjerde felt og en toradskaktavlet skråbjælke i andet og tredje felt, er flankeret af bogstaverne O og H. – Rigsarkivet, København. B 1, Håndfæstninger nr. 15. Foto: Det kongelige Bibliotek, København.

Das Siegel des Otte Holgersen vom 10. August 1523. Der Schild mit einem Löwen im ersten und im vierten Feld und einem zweireihigen schachtbrettartigen Schrägbalken im zweiten und im dritten Feld von den Buchstaben O und H flankiert.

ved – der har optaget løverne i sit skjold i årene fra 1523, altså fire år før man tidligere har antaget, at det firedelte skjold har været anvendt. Og dette er anvendt i såvel hans seglstampe som på hans og hustruens gravsten fra ca. 1525. Der er nok tilstræbt fuldstændighed i den kyndige arkivmand og heraldiker Anders Thistles (1850-1917) segludgave fra 1905, i alle fald før tiden før 1500, men vi befinder os i 1520erne, hvor ingen af de ovennævnte dokumenter er udgivet med seglbeskrivelser. Den kendsgerning tillige med Otte Holgersens pludselige og uventede død i Lübeck i oktober 1525 i en ung alder er måske forklaringen på, at hans brug af seglstampen med løverne først nu atter er blevet iagttaget.

Noter

1. A. Heise: *Familien Rosenkrantz's Historie*. Bd. II. København 1882, s. 141f.
2. *Dansk Biografisk Leksikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814*. Udgivet af C.F. Bricka. Bd. XIV. København 1900, s. 235f.
3. *Dansk Biografisk Leksikon* 2. Udgave af Povl Engelstoft under medvirken af Svend Dahl. Bd. XX. København 1941, s. 93, og *Dansk Biografisk Leksikon* 3. udgave. Redaktør Sv. Cedergreen Bech. Bd. XII, København 1982, s. 352; *Danmarks Adels Aarbog*. Bd. XXVII. København 1910, s. 371, og Bd. XCI., København 1985-87, s. 654.
4. Rigsarkivet, København. Mogens Pedersen Billes arkiv, papir, trykt i A. Heise, som note 1, *Diplomatarium*, s. 76 nr. 63.
5. Chr. Axel Jensen: *Danske Adelige Gravsten*. Bd. I. København 1951, s. 95, og Bd. II. København 1953, s. 75, tavle 27, nr. 178.
6. Nationalmuseet, København. Antikvarisk-topografisk arkiv. Abildgaards notesbøger. Notesbog V, s. 142.
7. *Danske Adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede* ved A. Thiset. København. 1905, L xxiii 76.
8. *Den danske Rigslovgivning 1523-1558* udgives af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie af nærværende artikels forfatter. Det er fjerde bind i serien, og hermed sammenføjes den trykte udgivelse af rigslovgivningen med V.A. Sechers *Corpus Constitutionum Danica*.

Bd. I-VI (1558-1660). København 1887-1918.

9. Som note 7, L xxiii 77-78.
10. Rigsarkivet, København. B 1. Håndfæstninger 9a.
11. Sammesteds B 1. Håndfæstninger 9b.
12. Sammesteds B 1. Håndfæstninger 15 og 15b.
13. *Danmarks Adels Aarbog*. Bd. XXVII. København 1910, s. 371.
14. Konrad Barner: *Familien Rosenkrantz's Historie*. Bd. I. København 1874, s. 38.

Zusammenfassung

Der viergeteilte Wappenschild des Geschlechts Rosenkrantz ist nach früherer Forschung erstmals von Holger Rosenkrantz im Jahre 1527 benutzt worden. Im Siegel sehen wir einen zweireihigen schachbrettartigen Schrägbalken durch das erste und das vierte Feld (das ursprüngliche Wappen des Geschlechts Rosenkrantz) und einen Löwen im zweiten und dritten Feld; über dem Schild sehen wir zwei Büffelhörner mit den Rosenkränzen von den Buchstaben H und H flankiert. Vorliegender Artikel dokumentiert, dass der Halbbruder von Holger Holgersen, Otte Holgersen genannt, schon vier Jahre früher das viergeteilte Wappen gebraucht hat. Von dem Grabstein um 1525 datiert von Otte Holgersen und dessen Frau mit einem Löwen im ersten und vierten Feld und einem zweireihigen schachbrettartigen Schrägbalken durch das zweite und das dritte Feld beweisen wir, dass Otte Holgersen schon seit 1523 diesen Wappenschild in seinem Siegel führte.

Heraldisk litteratur siden sidst

Ryska Federationens vapen och flaggor

I S Smetannikov: *Gerby i Flagi subektov Rossijskov Federatsii – The Arms and Flags of the Subjects of the Russian Federation*, 112 sidor, ill, oktav, pappband, Moskva 2003, ISBN 5-902009-05-07, pris: 20 EUR.

Enligt den ryska konstitutionen av 1993 är Ryssland en federation, som består av 89 enheter, av vilka 21 är republiker. Märkligt nog har huvuddelen, dvs Ryssland minus dessa 21 republiker ingen identitet, dvs varken namn, vapen eller flagga (till skillnad mot Sovjetunionen, som bestod av Ryska federativa sovjetrepubliken plus 14 sovjetrepubliker). Nämnade huvuddel är emellertid indelad i 6 länder (kraj), 49 regioner (oblast), 2 städer med federal status, 1 autonom region och 10 autonoma distrikt.

Igor Smetannikov, som är ordförande i ryska heraldiska föreningen, har givit ut denna första bok med färgbilder och beskrivningar av alla enheters vapen och flaggor. Texten är tyvärr enbart på ryska, dock med företal, rubriker och bildtexter även på engelska.

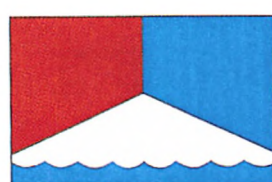
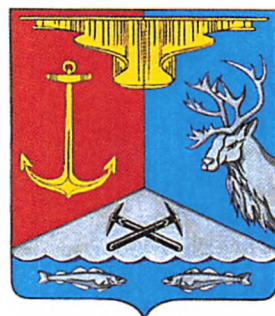
Varje enhet har rätt att själv bestämma om sitt vapen och sin flagga, och för vissa enheter föreligger ännu endast förslag och vissa använder resp huvudstads flagga. Beträffande republikerna kan noteras att kriget i Tjetjenien resulterat i att dess flagga från 1992 tydligen ändrats på så sätt att vitt och rött i bandet på flaggan bytt plats, vilket innebär den försämringen att rött nu gränsar mot grönt, samt i att statsvapnet avskaffats och ersatts av huvudstadens Groznys vapen från 1969 i sovjetstil. En annan markering är att flaggan inte längre kallas "statsflagga" utan enbart "flagga".

III. 1

III. 2

III. 3

III. 4

III. 5

III. 6

Vapnets kvalitet varierar i hög grad, och flaggorna är generellt betydligt bättre än vapnen. Landet Stavropol har en flagga med ett nordiskt kors (vitt i gult fält). Grunden till detta kors framgår av vapnet, som visar en kartbild av Ryssland i guld med ett latinskt silverkors på platsen för Stavropol, som är belägen åt dexter. En kartbild har även Sachalin-regionens flagga, som helt enkelt har sin kartbild i vitt på blå grund.

För Kamtjatka-regionen föreligger märkligt nog förslag om en flagga mycket lik San Marinos flagga. Enda skillnaden är att vapnet har en öppen i stället för en sluten krona och är placerat i det vita fältet i stället för på skuran. Och regionen Nizjnij-Novgorod för i stället för flagga huvudstadens tvärbaner (ill 1).

I flera fall är flaggorna rent heraldiska efter vederbörande vapen med intressanta resultat: regionerna Astrachan (ill 2), Murmansk, där dock de allmänna figurerna inklusive norr-

skenet inte fått följa med till flaggan (ill 3), och Tjeljabinsk (ill 4). Regionen Archangelsk däremot avbildar hela sitt gamla vapen på en blå flaggduk (ill 5), och regionen Amur överflyttar endast ett par vågskuror till sin flagga (ill 6). Intressant är att kronor av de mest skilda slag förekommer i detta republikanska land.

Lars C Stolt

Tre böcker om Sveriges försvarsmakt med heraldisk anknytning

Christian Braunstein: *Svenska försvarsmaktens fälttecken efter millennieskiftet – The Flags and Standards of the Swedish Armed Forces after the turn of the Millennium*. Stockholm, Statens Försvarshistoriska museer, 2004. 119 sidor, ill. ISBN 91-971584-7-X. Pris: 185 kronor, kan köpas genom Armémuseum.

Christian Braunstein: *Sveriges arméförband under 1900-talet*. Stockholm, Statens Försvarshistoriska museer, 2003. 371 sidor, ill. ISBN 91-971584-4-5. Pris 280 kronor, kan köpas genom Armémuseum.

Christian Braunstein: *Svenska flygvapnets förband och skolor under 1900-talet*. Stockholm, Statens Försvarshistoriska museer, 2005. 166 sidor, ill. ISBN 91-971584-8-8. Pris 210 kronor, kan köpas genom Armémuseum.

Statens Försvarshistoriska museer har i när-tid gett ut tre verk om fälttecken och förband vilka även har ett stort heraldiskt intresse. Författaren Christian Braunstein har tidigare som officer arbetat med traditions- och uniformsfrågor inom Försvarsmakten och är numera knuten till Försvarets traditionsnämnd. Han har också medverkat vid framtagandet av ett flertal reglementen i dessa frågor.

Svenska försvarsmaktens fälttecken

Någon samlad beskrivning över hela försvarsmaktens fälttecken har inte publicerats före utgivningen av boken *Svenska försvarsmaktens fälttecken efter millennieskiftet*. Tidigare framställningar berör i regel främst armén eller är kopplade till ett visst förbands fälttecken. En annan typ av framställningar är utredningar och reglementen vilka reglerar fälttecknens utformning och användning. Utgivningen av boken är därför väl motiverad.

Boken om försvarsmaktens fälttecken är uppenbarligen tänkt även för en internationell publik eftersom all text finns översatt till engelska parallellt med den svenska texten. Boken inleds med ett förord av den tidigare överintendenten Leif Törnquist där han kortfattat sätter in fälttecknen i sitt sammanhang. Därefter följer ett avsnitt som bygger på de formella

bestämmelserna för fanor i Försvarsmakten. Här behandlas bakgrund, heraldisk utformning och tekniska specifikationer för tillverkning, men även regler för transport och handhavande. Därefter följer bestämmelser för kommandotecken, särskilda tecken samt pukfanor och dylikt.

Tillverkningen av fanor beskrivs i en text av intendent Irma Wallenborg. Avsnittet är kort men ändå ett av bokens mer intressanta. Det illustreras med bilder från tillverkningen av två regementsfanor. Svårigheterna och utmaningarna att överföra en fanritning till en sidenduk beskrivs kunnigt och ingående. Avsnittet åtföljs av en kort lista med ordförklaringar.

Efter detta följer bokens huvuddel nämligen tre bilagor med beskrivningar och bilder på samtliga fälttecken i bruk vid skolor, förband och staber i Försvarsmakten efter millennieskiftet 1999 – 2000. Beskrivningarna är standardiserade och uppstår i regel uppgifter om fälttecknets utformning (motsvarande en blasonering), segernamn, vem som ritat fanan, tillverkare och vilken tillverkningsteknik som använts, när och av vem fanan överlämnades samt om några särskilda bestämmelser för dess användning finns idag. Beskrivningen åtföljs av en bild i färg på respektive fälttecken. Efter avsnittet om kommandotecken och övriga tecken följer ett välbehövligt sökregister.

Bokens förtjänst ligger främst i att den utgör en samlad bild av de fälttecken som var i bruk 2003 – 2004 i Försvarsmakten samt gör beskrivningen tillgänglig även för en internationell publik. Irma Wallenborgs text är verkets mest levande och öppnar upp ett nytt område för många läsare.

Skriften skulle ha vunnit på att ge Leif Törnquist lite större utrymme, kanske kunde en tidigare uppsats publicerad i *Meddelande 53 Armémuseum 1993* utgjort en stomme. Boken

borde också fullständigt och i bild redovisa de fanspetsar vilka är i bruk idag, en antydan till en sådan översikt finns på sidan 11 i boken *Sveriges arméförband*. En utförlig översikt har inte publicerats i Sverige sedan slutet av 1800-talet.

Slutligen måste en viss varning utfärdas främst för tillförlitligheten avseende bildmaterialet i boken. Det kan här vara befogat att redovisa några direkta felaktigheter eller otydligheter. På sid. 40 beskrivs Livkompaniets fana, det borde tydligare framgå att det näst intill är en replik som är avbildad. Den avbildade fanspetsen för Norrlands signalbataljon på sid. 48 är felaktig, rätt spets ska vara Gustaf VI Adolfs, på bilden återges Carl XVI Gustafs. Även det på sid. 56 avbildade hedersstandaret för förutvarande A 3 är troligen en replik, även bytet av spets från Carl XIII till Carl XIV Johan borde ha nämnts. På sid. 58 är Göta ingenjörregementets vaktfana avbildad och inte originalfanan! Detsamma är förhållandet på sid. 60 där bilden på S 1:s första fana visar vaktfanan och inte originalet, fanan har dessutom en felaktig fanspets. Fanan ska föras med Gustav V:s namnchiffer eftersom den utgår från en av honom fastställd modellritning. Bilden på sid. 87 visar tydligt att fanspetsar lagts till i bilder genom retuschering vilket kan vara en förklaring till några av ovanstående felaktigheter.

Sveriges armé- och flygvapenförband under 1900-talet

De två andra verken, *Sveriges arméförband under 1900-talet* och *Svenska flygvapnets förband och skolor under 1900-talet*, är egentligen uppslagsböcker över de förband vilka verkat under 1900-talet i Sverige. Böckerna kan ses som delar i samma serie och jag kommer därför att behandla dem tillsammans.

Avsikten är att även publicera en tredje del om marinen.

Vad har då två uppslagsböcker om svenska militära förband för heraldiskt intresse? Militära enheter har alltid haft ett långvarigt och omfattande praktiskt bruk av föremål med en heraldisk anknytning. Detta speglas av att verken redovisar förbandets historia, heraldiska vapen, fanor förda under 1900-talet, förbandstecken, utmärkelseecken och valspråk. Utöver detta finns bland annat även uppgifter om marsch, igenkänningssignal, vänförband, förläggningsplatser, regementschefer och litteratur. Verken är också mycket rikt illustrerade med bilder på respektive förbands heraldiska vapen, fanor, emblem och utmärkelseecken.

Båda böckerna inleds föredömligt med allmänna grunder och välbehövliga översikter över organisation och ledning. I flygvapenboken behandlas dessutom luftbevaknings- och stridsledningssystem, nationalitetsmärkning av flygplan, flygvapnets olika flygplan och helikoptrar genom åren samt flygvapnets uniformer och tjänstetecken. Därefter följer redovisningen av förbanden, i arméns fall truppslagsvis och i flygvapnets fall i flottiljernas nummerordning. Avslutningsvis återfinns i båda böckerna förbands- och personregister samt litteraturförteckning.

Styrkan i böckerna för den heraldiskt intresserade ligger i den mycket omfattande redovisningen av fakta kring de militära förbandens heraldiska attribut samt kanske framför allt i det verkligen rika bildmaterialet på heraldiska vapen och fanor. Den senare utgivna delen om flygvapnet har dessutom försetts med ett flertal övergripande intressanta artiklar. Böckerna kommer med säkerhet att utgöra viktiga standardverk under överskådlig tid framöver.

En ønskan hade varit tydligare bildtexter avseende fanorna i båda böckerna. Strävan har varit att återge bilder på samtliga fanor som brukats av respektive förband under 1900-talet. Härvid har författaren använt sig omväxlande av bilder på förbandens originalfanor respektive modellritningar till fanorna. I något fall förekommer även en bild på vaktfanan. Det borde tydligt ha angetts till respektive bild vilket den föreställer. Praxis är också att när en fana tas ur bruk registreras den som ett museiföremål och tilldelas ett föremålsnummer av Armémuseum. Eftersom ambitionen är att redovisa alla individuella fanor borde föremålsnummer finnas med i bildtexten i de fall bilden är på en originalfana och inte visar en modellritning. Två helt felaktiga bildtexter och saknade uppgifter om fanor finns i arméboken. På sid. 246 uppges att bilden visar Svca ingenjörkårs fana från 1935, bilden visar egentligen modellritningen till förbandets sista fana utdelad under Gustaf VI Adolfs regeringstid, vilket tydligt framgår av fanspetsen. Under Upplands regemente finns en bild med texten "1935 års fana" på sid. 259. Bilden visar inte denna fana utan en vaktfana tillverkad på 1980-talet. Originalfanan i bruk för Upplands regementes "signaltradition" är tillverkad på 1970-talet, med den äldre fanan som modellritning och utan byte av fanspets. Faktauppgifter om de nämnda fanorna saknas helt i båda förbandens texter.

Sammanfattningsvis gäller för alla tre böckerna att de har ett stort heraldiskt intresse och att de kommer att utgöra standardverk. Författaren Christian Braunstein ska särskilt framhållas för den stora arbetsprestation insamlad av alla faktauppgifter utgör, en berömvärd insats! Utgivaren av böckerna, Statens Försvarshistoriska museer, ska också framhållas. Mina tidigare redovisade invändningar kunde

nog undvikits om utgivaren gett författaren ett större redaktionellt stöd och haft mindre bråttom med utgivningen. Därigenom kunde en del fallgropar ha undvikits och böckerna ha utgjort en än pålitligare källa till de uppgifter de förmedlar.

Henrik Sjövall

Fra en svensk synsvinkel

Jesper Wasling (red.): *Heraldik för nybörjare*. Utgitt av Svenska Heraldiska Föreningen. Falcköping 2005.

Det er en pen liten trykksak som den svenske heraldiske foreningen nå har utgitt om heraldikk for nybegynnere. Vi har her et hefte på 48 sider med våpenskjold i farger på nesten hver side. Teksten er oversiktlig og lettlest, men den dreier seg for det meste om privatpersoners våpen, og den er preget av diskusjoner som pågår i foreningen.

Heftet er redigert av de unge og ivrige svenske heraldikere *Martin Sunnquist, Jesper Wasling* og *Henric Åsklund*. De har selv skrevet det meste av innholdet. Både disse tre og de andre som har bidratt til heftet, er velkjente blant annet fra det svenske heraldiske forumet på internett. En del av deres synspunkter er derfor allerede lagt ut på nettet. Diskusjonsinnlegg er også trykt i foreningens medlemsblad "Vapenbildene".

Wasling har sammen med *Magnus Bäckmark* allerede utgitt en flott utstyr, liten bok: "Heraldiken i Sverige" (Lund, 2001), på 110 sider. I den boken er heraldikken behandlet i en noe større bredde, blant annet med omtale av statlige og kommunale våpen, private korporsjonsvåpen og noen utenlandske våpen. I det nye heftet er det svært lite om disse typene våpen, selv om heftets tittel tyder på at det skal gi en generell innføring i heraldikk.

Hovedbudskapet i heftet "Heraldik för nybörjare", er at privatpersoner bør lage seg nye våpenskjold, registrere dem hos Svenska Heraldiska Föreningen og bruke sine våpen så mye som mulig til pynt og glede. Gjennom 20 kapitler forteller heftet hvordan et våpen kan bli satt sammen av figurer og "tinkurer" (dvs. farger og metaller), samt hvordan våpnene kan bli brukt på forskjellige måter.

Heftet viser at forfatterne er kunnskapsrike heraldikere, men noen av de standpunktene som de inntar, kan være kontroversielle – iallfall utenfor Sverige.

Et spørsmål som engasjerer forfatterne sterkt, er hvordan personers våpen skal bli "arvet", det vil si hvordan våpen skal bli overført på grunn av slektskap. Spørsmålene er om våpen skal bli arvet gjennom døtre eller bare gjennom sønner, eventuelt gjennom de døtre som beholder slektsnavnet etter å ha inngått ekteskap. Jeg har vansker med å se at dette er så viktige spørsmål i dag. Som heraldikere bør vi vel være glade om våre etterkommere overhodet har lyst til å bruke våpenskjold? Det er også et poeng at person- og slektsvåpen nesten bare blir brukt til dekorasjon i hjemmene og innenfor den private sfære. Når vi beveger oss innenfor disse områdene, er det ikke så viktig å oppstille strenge krav og etablere juridiske rettigheter og forpliktelser.

Jeg har forståelse for at heraldikere legger stort alvor og engasjement i sine egne private våpen. Vi får respektere at noen vil holde seg strengt til gamle tradisjoner, mens andre stiller seg ganske fritt. I det nye heftet er forfatterne nokså tradisjonsbundne – også i avsnittet om "Kvinnerens våpenbruk". Jesper Wasling innleder der greit nok med å skrive at det ikke er forskjell på kvinner og menn i moderne heraldikk. Men han slutter avsnittet reservasjonsløst med å si at kvinner etter en skilsmisse må gå

tilbake til "sitt ursprungliga släktvapen". Kan han mene at kvinnene ikke kan fortsette med den fraskilte mannens våpen, også når de beholder hans slektsnavn? Og hva når de dessuten har omsorgen for fellesbarn som bærer mannens slektsnavn? Her kan det bli mye å spekulere på, men i praksis er dette i den private sfæren. Da får vi mest snakk om en "synsing" ut fra subjektive preferanser, og ikke om mer generelt aksepterte regler.

Wasling skriver: "Adlig rangkrona får inte heller användas av den som inte är barn till eller gift med en adelsman". At adelen fortsatt skal ha privilegier innenfor heraldikken, er et standpunkt som går igjen flere steder i heftet. Adelens særlige rettigheter er imidlertid opphevet i Sverige. Jeg tolker derfor forfatterne slik at de mener at vi bør respektere adelens heraldiske særpreg som en *tradisjon*. Det vil si noe man fritt kan velge å følge, og ikke rettigheter i juridisk forstand. For meg er det litt underlig at så mange svensker frivillig gir avkall på å ha en "åpen hjelm" med bøylor i sine våpen, bare fordi de ikke har en adelig farsslekt. Åpen hjelm er vanlig for alle i de fleste land. Jeg har lettere for å forstå forfatterne når de tar avstand fra bruk av gamle rangkroner i våpen for personer som ikke bærer de gamle adelstitlene.

Heraldikk har både eldgamle tradisjoner og moderne design. Det ser vi av de mange flotte våpentegningene i heftet. I tillegg til tegninger av den kjente heraldikeren *Jan Rancke*, ser vi blant annet tegninger av *Davor Zovko*, *Magnus Bäckmark*, *Thomas Falk* med flere. Heftet har også fått med en våpentegning av *Bengt Olof Kälde* som vel er Sveriges fremste heraldiske kunstner.

Blant de kontroversielle synspunktene i heftet, har vi at *bumerker* ikke bør stå i våpen (side 12), og at *bumerker* er en "svensk vari-

ant" til den britiske "badge", til deviser, emblemer og lignende (side 21). Jeg er uenig i begge synspunktene. Fordi synspunktene bare er nevnt helt kort i heftet, så jeg går ikke her nærmere inn på argumentene for og mot.

Noen utenlandske trender har etter hvert fått sin plass i svensk privatheraldikk. I løpet av 1900-tallet ble det populært med rombeformede skjold for kvinner. Denne trenden synes å være på vei ut igjen, men noen eksempler er vist i heftet. Et eget avsnitt behandler *valg-språk* og motto. Det dreier seg om mer eller mindre dyspindige ord og uttrykk – til dels på latin – som blir plassert på et bånd under skjoldet. Heftet tar videre med "ordener" eller medlemstegn for høytidelige ordensselskaper, til å sette rundt eller under skjoldet. Og heftet nevner de mer muntre og lekne rollespill som kan påvirke våpenskjold.

Forfatterne omtaler de nye og kalligrafisk storartede *våpenbrev* som foreningen har begynt å utstede til enkeltpersoner som søker om det. I heftet er det avbildet et våpenbrev som til forveksling ligner på de tilsvarende dokumentene fra College of Arms i London og Lord Lyon i Edinburgh. Øverst i våpenbrevet der de britiske heroldsmyndighetene har sine titler og våpen, finner vi foreningens tillitsmenn utstyrt med forskjellige titler og sine egne personvåpen. Et slikt svensk våpenbrev gir ingen særrettigheter, men det markerer iallfall at våpeninnchaveren anser dette for sitt heraldiske våpen. Om det svenske våpenbrevet koster like mye som de britiske, er ikke opplyst.

Jeg synes forfatterne kunne ha sagt noe mer om heraldikk som hjelpemiddel for historieforskning av forskjellige slag (genealogisk, personhistorisk/biografisk, politisk, kunsthistorisk, sosialhistorisk osv). Men heftet er lite, så mye heraldikk må nødvendigvis være utelatt. Mer kommer senere: Heftet presenterer

seg som nr. 1 i en skriftserie, så jeg venter spent på fortsettelsen.

Hans Cappelen

Spændende festskrift

John Campbell-Kease (editor); *Tribute to an Armorer. Essays for John Brooke-Little to mark the Golden Jubilee of 'The Coat of Arms'*. xi + 254 sider, gennemillustreret og med otte farveplancher. London, The Heraldry Society, 2000.

Denne artikkelsamling ved *The Coat of Arms'* 50-års jubileum er af samme art og klasse som for eksempel Herold's 25-års *Festschrift*, Berlin 1894, eller *Heraldik i Norden 1984* – dog knap så stor og uden index. Samtidig nærmer bogen sig det personlige festskrift ved at være tilegnet fagtidsskriftets grundlægger – dog uden at bringe hans personlige bibliografi som det ellers ofte er tilfældet, herhjemme for eksempel i festskrifterne til Christian Axel Jensen 1948 og Knud Prange 1990 og i minde-skriftet over Henry Petersen 1898.

Essaysamlingen nummer 24 bidrag af varierende længde, lødighed og illustrationskvalitet.

Syv opsatser behandler segl og heraldik fra 11-1500-tallet. Af interesse for aktuel dansk forskning er A. Ailes: *Armorial Portrait Seals of Medieval Women* samt C. Humphery-Smith: *A Tudor Armorial*, der har smukke plancher og er en bearbejdelse af et par tidligere artikler.

I Skandinavien har diskussionen om adelsrekrutteringsgrundlag givet grundige adelsmatrikler for Sverige (Fahlbeck 1898), Finland (von Willebrand 1932) og Danmark (Fabritius 1946) – men den er ikke afsluttet endnu. Af interesse for denne forskningstradition er J. Bedells: *Social Changes in the Late 17th Century: Their Effect on the Heralds' Visitation*, der frugtbart kan sammenlignes med

Nils Bartholdys diskussion af våbenbrevene 1971.

Yderligere fire indlæg belyser aspekter af College of Arms, men den vigtigste bemærkning herom findes i J.D. Lee: *A New Bibliography of English Heraldry* – dette initiativ begrænses nemlig af, at “The Records and Collections of the College of Arms have not been available – being, in effect in private hands”! – der findes dog en nyttig oversigt over disse samlinger af Sir Anthony Wagner 1932, 1952. J.D. Lee giver også en anden overraskende oplysning, nemlig at: “the *Introduction to Sloane-Evans’ Grammar (of Heraldry, 1854)*... was blindly copied without acknowledgement by Fox-Davies in his *Complete Guide (to Heraldry, 1909 etc.)*”! Den nye bibliografi, der nu overføres til en database, rummer ca. 10.000 numre – mod ca. 7.500 i Henning & Jochums tyske bibliografi 1984 og 4.944 i den nyeste danske fra 2002 – men optagelseskriterierne er forskellige, så tallene er ikke umiddelbart sammenlignelige.

Interessant er også festskriftets andet bibliografiske indlæg: C. Lee: *Clark’s Heraldry – an 18th Century Publishing Success*; Clarks arbejde fra 1775 kom 1866 i 18. udgave, der op til 1974 genoplagdes otte gange. Denne udgave var bearbejdet af J.R. Planché (1796-1880) – mere kendt som forfatter af mere end 200 teaterfarcer og lystspil!

Festskriftet har et forfriskende internationalt præg. Sir Conrad Swan skriver således veloplagt og -illustreret om to institutioner fra den amerikanske frihedskrig: The Society of the Cincinnati fra 1785 og United Empire Loyalists’ Mark of Honour fra 1789; den blomstrer den dag i dag. J. Campbell-Kease: *Royal and Noble Arms of the Kingdom of Haiti* beskriver nogle af de 90 dignitarvåbener fra Haitis periode som kongedømme 1811-20. Når Jørgen

“Et usædvanligt eksempel på ‘talende’ heraldik” kaldes våbenet for Richthausen, friherre af Chaos, idet kaos symboliseres af den sjældne brune farve i første felt. Årsagen til denne tinktur forklares imidlertid ikke. Der er tale om et guldmagervåben, hvor kaos er alkymiens urtilstand. Johan Conrad Richthausen baroniseredes 29/7 1655 af kejser Ferdinand III for sin medvirken ved en vellykket transmutation 1643. Slægten uddøde med ham 1663.

Leth (Politiken 19.3 2004) kalder en haitiansk magthaver Dany Toussaint for “en stor baron”, er der altså en svag mulighed for at titlen er reel – selv om ordet nu mest bruges om stor-kapitalister, gerne med lidet smigrende forstavelser som gullasch-, narko- og svine-.

Spændende, men skrevet med let hånd er J. George: *Strange Heraldry and Stranger Tales* – et potpourri af 1900-tals våbensagn (!) og kuriøse våbener som det her gengivne von Richthausen.

Også andre essays er appetitvækkere, der havde fortjent henvisninger. Dette gælder S. Kandels omhyggelige gennemgang af våbenerne for lederne af Spaniens invasionsforsøg mod England 1588, hertugerne af Medina-Sidonia og Parma. Man fanges ind – og kan passende læse videre i Garrett Mattingley: *The Defeat of the Spanish Armada, 1959*: “One of the most gripping history books I know”, siger den engelske historiker J.J. Norwich. – Endvidere A. Mellanby: *Fabulous Creatures from*

Myth and Legend – velillustreret, men løs i henvisningerne og ikke komplet – således mangler opinicus (en slags grif), der brugtes så sent som 1962 (Heraldisk Tidsskrift nr. 13, 1966, side 114). Nøjagtigere oplysninger kan søges i: M.W. Robinson: *Fictitious Beasts, A Bibliography*, 1961.

Denne alsidige og inspirerende publikation er en velkommen forøgelse af de heraldiske festskrifters ikke alt for store flok.

Per Hougaard

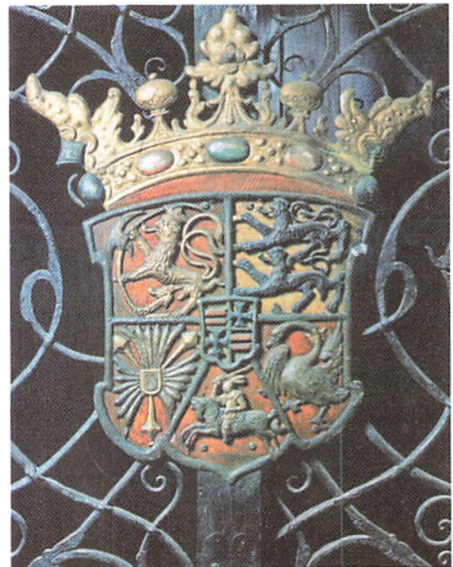
Slesvigske hertuger

Carsten Porskrog Rasmussen, Inge Adriansen og Lennart S. Madsen (red.): *De Slesvigske Hertuger*. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 92. Aabenraa 2005. 383 sider. ISSN: 0109-9264. ISBN: 87-7406-091-0. Pris: 348 DKK, 248 DKK for medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland. 16 kort, 16 stamtavler, ca. 200 ill., de fleste i farver.

Denne bog, der er den første samlede fremstilling af de slesvigske hertugers historie, byder med sit flotte billedmateriale på masser af heraldiske oplevelser. Det slesvigske hertugvåben ses præget i segl, udhugget i sten, malet på glas, præget på mønter, anvendt på epitafier, kistelåg og meget mere – og for det meste i farver.

Det heraldiske indhold i bogen er én af grundene til at denne bog er interessant. En anden er selve indholdet. I bogens 13 kapitler får vi af syv forfattere fortalt de forskellige hertughuses historie. Bogen er redigeret af lektor, dr.phil. Carsten Porskrog Rasmussen, Århus Universitet, museumsinspektør ved Sønderbog Slot, ph.d. Inge Adriansen og museumsinspektør ved Haderslev Museum, cand.mag. Lennart S. Madsen, og derudover bidrager fire andre

historikere til bogen. Efter en glimrende indledning hvor bogens kapitler præsenteres og de komplicerede opdelinger af landsdelen og forskellige arvcretsige og politiske forhold gennemgås kort og præcist, er man rustet til at give sig i kast med resten af bogen. Det første kapitel tager sig af de tidligste hertuger, Abelslægten og de schauenburgske hertuger, hvorunder hertugdømmet etableres, oprindeligt som len og underhold for kongens sønner. Dernæst fortælles der om de danske konger som slesvigske hertuger fra valget af Christian I. som hertug af Slesvig og greve (senere hertug) af Holsten i 1460 og indtil 1864, hvor titlen mister reelt indhold; den bibeholdes dog i de danske kongers titulatur op til 1972. Med de næste kapitler tager vi hul på historien om de forskellig hertuginiers opståen, udvikling og afvikling. Her finder vi bl.a. den i Haderslev stadig meget populære hertug Hans den Ældre,

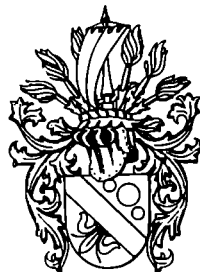
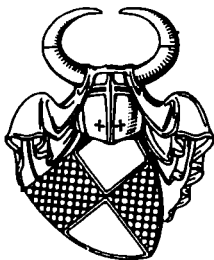
Det slesvig-holstenske hertugvåben. Illustration fra bogen. Foto: Gerd Remmer, Flensburg.

de i Danmarkshistorien så forkætrede Gottorp-hertuger, 'abgeteilte' hertuger som hertug Hans den Yngre og senere Augustenborgerne, der spillede højt politisk spil og tabte. Bogen slutter med at føre historien op til nutiden, med den yngre glückborgske hertuginie, hvorfra det nuværende danske kongehus og den eneste eksisterende slesvigske hertuginie stammer.

Noteapparatet befinder sig bagerst i bogen, noget som den almindelige læser sikkert er taknemmelig for, men som undertegnede altid finder højest irriterende. I en bog som denne, der er beregnet til og desuden bør få et stort og bredt publikum, er det dog kun naturligt at placere noterne bagerst. Bogen er desuden udstyret med et antal praktiske faktabokse, hvor

begreber fra teksten får en nærmere forklaring. Opdelingen i hertughuse og -linier er praktisk, da den sammen med faktabokscene gør bogen til et arbejdsredskab, et opslagsværk, hvor man hurtigt kan slå de nødvendige informationer op, uden at skulle igennem store mængder tekst. Denne fremgangsmåde byder så også på en del gentagelser. Bogens anvendelighed som opslagsværk bløder dog væsentligt op på dette. Bogen er sluppet af sted med kun få fejl, selv om sådan noget som en slåfejl i forordet – og andre steder – er ærgerligt. Dette forringer dog på ingen måde værkets uomgængelighed og åbenbare kvaliteter. Dette værk fortjener, med sit indhold af høj kvalitet, fortalt i et flydende og veloplagt sprog, og ikke mindst de flotte heraldiske billeder, en stor udbredelse.

Ronny Andersen

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92 - Pris pr. stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300 og nr. 82-92 kr. 110 pr. stk.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Udsolgt.

Heraldiske Studier nr. 2. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 50.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I /darkblue, w/coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie I /darkblue, strewn w/small coats of arms). Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bybæpark 36, DK-3520 Farum, Danmark

E-mail: sekretariat@heraldik.org

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Godsägare Henrik Degerman, Irjala Gärd, FIN-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1.th., DK-1871 Frederiksberg C, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand.jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 93

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Kongensgade 63, 3. tv., DK-6700 Esbjerg, Danmark.

Redaktør, cand.mag. Aage Andersen, Hersegade 24, 2., DK-4000 Roskilde, Danmark.

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5B, 2., DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Major, fil.mag. Henrik Sjøvall, Österplan 13, SE-753 31 Uppsala, Sverige.

Patentkonsult Lars C. Stolt, Birger Jarlsgatan 113A, 4. tr., SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Kongensgade 63, 3.tv., DK-6700 Esbjerg, Danmark.

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Avdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, FIN-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybækpark 36, DK-3520 Farum, Danmark (sekretær).

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Arkitekt Stefan Snæbjörnsson, Heidarlund 7, Box 112, IS-210 Gardabær, Island.

Hovrättsfiskal, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkargatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

